

Joghistoria

*Az Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék
Tudományos Diákkörének folyóirata*

XVII. évfolyam, 2. szám

Kedves Olvasóink!

A Magyar Állam- és Jegtörténeti Tudományos Diákkör (MÁJT TDK) nevében szeretettel köszöntjük régi és új olvasóinkat.

A félév második száma a már ismert rovatok alapján épül fel, amely szerkesztési elv reméljük, hogy segíti a lapban történő eligazodást, s az továbbra is kellemes és hasznos időtöltést jelent majd mindenki számára.

A Joghistória mellett – ha igazán össze akarjátok kötni a kellemest a haszonnal – ajánljuk a TDK üléseket, melyek során még jobban elmélyedhettek a jogtörténetben, a szakma nagyjait hallgathatjátok, és kérdéseket tehettek fel nekik. Az üléseket mindig a hallgatóság – tehát Ti – alakítjátok, a szakmai részek mellett nagy hangsúlyt kapnak az érdekességek, az átfogó ismeretek, a hallgatóbarát előadásmód, valamint az interaktivitás. Ha kérdésetek van – akár a féléves programokkal, előadásokkal, akár az anyaggal kapcsolatban, forduljatok hozzánk nyugodtan, vagy látogassatok el a <http://www.majt.hu> oldalra.

A Magyar Állam- és Jegtörténeti Tudományos Diákkör tagjai

majttkd@gmail.com

Csatlakozz hozzánk a Facebook-on is!

<http://www.facebook.com/MAJT TDK>

Tartalomjegyzék

1. Országalma	Milánkovich András,
Szentgáli-Tóth
Boldizsár:	Vívmányok a gyakorlatban	4-6. oldal
2.	Papp Dorottya:	Járványok és közegészségügy
Magyarországon: az 1876. évi XIV.
törvénycikk és hatásai	7-12. oldal
3.	Ványa Bertalan:	A parlamenti mentelmi jog kialakulása,
elemei és érvényesülése Magyarországon	13-17. oldal
4. Kultúra	Szabó Zsanett:	A finn út	18-22. oldal
5. Perpatvar	Karácson Zita:	Az első magyar sajtóper története	23-29. oldal
6. Régen és ma	Vitál Vivien:	Fejezetek a halálbüntetés történetéből	30-34. oldal

Országalma

Vívmányok a gyakorlatban

Írta: Milánkovich András – Szentgáli-Tóth Boldizsár

„Az Alkotmánybíróság felelőssége ebben az új helyzetben rendkívüli, mondhatni történelmi”

33/2012. (VII. 17.) AB határozat

Azzal, hogy az Alaptörvény ablakot nyit közjogunk történeti dimenziói felé, új távlatokat kapott a jogértelmezés, ami lehetőség, de kockázatokat rejtő kihívás is egyben. Az R) cikk (3) bekezdése az alkotmányértelmezés egyik eszközeként jelöli meg a történeti alkotmány vívmányait, ezáltal olyan kategóriát emel alaptörvényi szintre, amelynek sem elméleti tartalma, sem gyakorlati alkalmazhatósága mindeddig nem tisztázott.

Mi magunk tettünk már kísérletet egy munkafogalom, és a mögötte álló elméleti rendszer kidolgozására.¹ Álláspontunk szerint a történeti alkotmány vívmányának fogalma általános szinten a következő: az a jogfolytonos történeti alkotmány alapján keletkezett jogforrás, amelynek az Alaptörvénnyel való releváns kapcsolata kimutatható, létezik olyan értelmezése, amely nem ellentétes a jogállami értékekkel és beilleszthető napjaink interpretációs kereteibe. Ezen kívül természetesen számos más tudományos nézőpont is létezik, amelyek a teljes elutasítástól² a részleges elfogadásig³ széles skálán mozognak. Noha egységes koncepció az Alkotmánybíróság gyakorlatában jelenleg nem tapintható ki, az említett folyamat nem hagyhatta érintetlenül a testület munkáját sem. A következőkben azt vizsgáljuk, hogyan jelent meg az elmúlt két év során az Alkotmánybíróság gyakorlatában a történeti alkotmány vívmányaira való hivatkozás. Holt betűje lesz-e az Alaptörvénynek az R) cikk (3) bekezdése⁴, vagy szervesen beépül az alkotmányos kultúrába? S ha utóbbi valósul meg, nem válik-e annak alkalmazása visszaélések táptalajává?

A történeti előzményekre való visszautalás a korábbi alkotmányértelmezés során sem ismeretlen jelenség: leggyakrabban Kukorelli István élt alkotmánybíróként ezzel a módszerrel.⁵ A változás abban ragadható meg, hogy 2012 elejétől folyamatosan növekszik az ilyen irányú utalások száma. Jól jelzi a folyamat kezdeti stádiumát,

1 Milánkovich András – Szentgáli-Tóth Boldizsár: Díszítő elem, vagy új értelmezési távlatok? A magyar közjog történeti dimenziója az Alaptörvény tükrében. In: Tudományos diákköri dolgozatok 2013. I. kötet. ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2013. 89-118. o.
2 Pl. Szente Zoltán: A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben. Közjogi Szemle, 2011. (3. évf.) 3. sz. 1-13. o.

3 Rixer Ádám: A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai. jesz.ajk.elte.hu/rixer47.html (Utolsó letöltés: 2013. 10. 30.)

4 Szente: i.m. 10. o.

5 Pl. 18/2004. (V. 25.) AB határozat, ABH 303.

hogy a történeti alkotmány vívmányait kevésbé a határozatok indokolásai, inkább az ezekhez fűzött különvélemények említik. Vitathatatlan azonban, hogy az Alkotmánybíróság mint testület, illetve az egyes alkotmánybírák is felismerték a probléma súlyát, így az időről időre szerephez jut az alkotmányjogi érvelésekben.

A testület kezdeti attitűdjét a probléma megfogalmazása, valamint egy későbbi megoldás kidolgozásának igénye fémjelzi.⁶ A történeti alkotmány vívmányait nevesítő első alkotmánybírói határozat {33/2012. (VII. 17.) AB határozat, Indokolás [74]} alapvető jelentőségű megállapításokat tett, amikor egyrészt szétválasztotta a történeti alkotmányt és a történeti alkotmány vívmányait, másrészt kimondta, hogy a vívmányok körét az Alkotmánybíróságnak kell meghatározni. A határozathoz fűzött egyik különvélemény felvetette egy, a problémával foglalkozó külön elméleti tematikus ülés megtartását is.⁷

Az egyik markánsan kirajzolódó megközelítés nem a vívmány-fogalom definiálására törekszik, hanem azt próbálja lehatárolni, hogy mi az, ami biztosan nem tartozhat a történeti alkotmány vívmányai közé. Ez az érvelések háttérében érzékelhető felfogás jól illeszkedik az Alkotmánybíróság fent ismertetett tapogatózó hozzáállásához. A 21/2013. (VII. 19.) AB határozat jó példa a távolságtartó értelmezésre: a vívmányok keletkezése lehetséges időszakának kijelölésekor csupán a „hagyományos értelemben vett” történeti alkotmány végpontját rögzíti, ám az esetleges, tradicionálisnak nem tekinthető értelmezésekről hallgat.⁸

Ezzel elérkeztünk az egyik legvitatottabb kérdéshez: a történeti alkotmány időbeli kereteinek megállapításához. Abban szinte teljes egyetértés mutatkozik, hogy a történeti alkotmányfejlődés végpontja az 1949-es kartális alkotmány elfogadása volt.⁹ E tekintetben Juhász Imre álláspontját érdemes még említeni, amely nyitva hagyja annak lehetőséget, hogy a kartális alkotmány és annak módosításai is a történeti alkotmány vívmányainak részét képezhessék (bár ezt nem állítja), továbbá az 1990 és 2012 között keletkezett, az Alaptörvény negyedik módosításával¹⁰ hatályon kívül helyezett alkotmánybírói határozatokat vívmányként értékeli.¹¹ E megállapítás gyakorlati jelentőségét mérsékli, hogy a testület már korábban kimondta, hogy megfelelően indokolt esetben az Alkotmánybíróság korábbi határozatai felhasználhatók az érvelésekben.¹² Pokol Béla egyedi koncepciót vázol fel: nem konkrét időpontot ad meg, hanem a jogfejlődés egy szakaszához kapcsolja az Alaptörvény rendszerében értelmezhető történeti alkotmány végét. E mozzanat az írott jog megjelenése, amely véleménye szerint már nem viseli magán a történeti alkotmány alapvető jellegzetességeit, így kívül esik a vívmányok lehetséges körén.¹³ Érzékelhető az is, hogy azok a történelmi korszakok, amelyekben a jogfolytonos történeti alkotmány felfüggesztésre került (például a Tanácsköztársaság vagy a Szálasi-rezsim), mindeddig kívül maradtak az alkotmánybírák által tárgyalt körön. A fentebb vázolt gondolatmenetek a probléma elméleti vizsgálatán alapulnak: céljuk általános jelleggel alkalmazható tételek megfogalmazása.

6 Pl. 3062/2012. (VII. 26.) AB határozat, Pokol Béla alkotmánybíró különvéleménye [195] „A történeti alkotmány vívmányai, mint értelmezési alapok még a jövőben kibontandó feladatot jelentenek az Alkotmánybíróság számára [...]”

7 33/2012. (VII. 17.) AB határozat, Pokol Béla alkotmánybíró különvéleménye [156]

8 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, Indokolás [29]

9 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, Indokolás [29]; 45/2012. (XII. 29.) AB határozat, Szívós Mária alkotmánybíró különvéleménye [268]

10 Magyarország Alaptörvénye, Záró és vegyes rendelkezések, 5. pont

11 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, Juhász Imre alkotmánybíró különvéleménye [79], [81]

12 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [33]

13 28/2013. (X. 9.) AB határozat, Pokol Béla alkotmánybíró különvéleménye [45]

A másik lehetséges módszer a gyakorlat felől közelít, konkrét helyzeteket kezel, éppen ezért kevésbé általános jellegű. Az e megoldással kísérletezők felsorolás-szerűen adják meg az egyes ügyek szempontjából relevánsnak vélt múltbéli joganyagot, így kutatva a vívmányok után. Az ilyen kiemeléseknek is két további szintje ismert eddig: egymás mellett jelent meg a normák egy körülírt csoportjának nevesítése (a polgári átalakulást konstituáló törvények), illetve e körből egyes jogszabályok (pl. az 1869:4. tc.) és elvek kiragadása. Itt ismét a korábban említett, puhatolódzó állásponttal szembesülünk: ezek a taxatív listák csupán részlegesek és nem merészkednek túl az Alaptörvény hatályos szövegéből egyébként is levezethető normatartalomra. Inkább arra szolgálnak, hogy a más értelmezési eszközök segítségével levezetett eredményt történeti oldalról támasszák alá. A bírák korhatár előtti nyugdíjazásáról szóló alkotmánybírói határozat indokolása leszögezi: „[a] bírói függetlenség elve, ennek elemeivel együtt, minden kétséget kizáróan vívmány. Az Alkotmánybírói határozat ezért megállapítja, hogy a bírói függetlenség és az ebből eredő elmozdíthatatlanság elve nemcsak az Alaptörvény tételes szabálya, hanem a történeti alkotmány vívmányai közé is tartozik.”¹⁴ Fellelhető olyan határozati indokolás is, amely egy konkrét jogterület (az öröklési jog) történeti fejlődését vázolja fel, az R) cikk (3) bekezdésére való külön hivatkozás nélkül.¹⁵ Eljárása közel áll azokhoz az intézménytörténeti áttekintésekhez, amelyek szórványosan a 2012-t megelőző alkotmánybírói határozatok érveléseiben is megfigyelhetők.

Bármely ismertetett módszert is tekintjük, elmondható, hogy egyelőre egyik sem tárja föl a probléma gyökerét, csupán részletkérdések vizsgálatába bocsátkozik, ezért a válaszok sem lehetnek teljes körűek. Ennek oka részben az eltelt idő rövidege, részben a probléma újszerűsége.

Összességében megállapítható, hogy az elmúlt nem egészen két év alatt az Alkotmánybírói határozatok több előremutató, a téma szempontjából alapvető lépést tettek. Ilyen például a történeti alkotmány és a történeti alkotmány vívmányainak fogalmi elválasztása. Öröndetes, hogy a vita a testületen belül is folyamatosan jelen van, de egy majdani, átfogó koncepció kontúrjai jelenleg még nem azonosíthatók. Egy ilyen rendszer mintáját az alapjogi bíróságok gyakorlatában bevett tesztek szolgáltatathatják. Álláspontunk szerint a vizsgált megközelítések szintetizálása volna célszerű, amely egy kellően objektív, mégis rugalmas értelmezési keret kimunkálásához vezethet.

Irodalomjegyzék

- Rixer Ádám: A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai. jesz.ajk.elte.hu/rixer47.html (Utolsó letöltés: 2013. 10. 30.)
- Sente Zoltán: A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben. *Közjogi Szemle*, 2011. (3. évf.) 3. sz. 1-13. o.

14 33/2012. (VII. 17.) AB határozat, Indokolás [80] A bírói függetlenség elve tekinthető tehát a történeti alkotmány Alkotmánybírói határozat által először megnevezett vívmányának. Az elvre azóta más határozatában is hivatkozott a testület. 25/2013. (X. 4.) AB határozat, Indokolás [26]

15 43/2012. (XII. 20.) AB határozat, Indokolás [49]

Járványok és közegészségügy Magyarországon: az 1876. évi XIV. törvénycikk és hatásai

Írta: Papp Dorottya

Nekünk, a modern XXI. század embereinek a járványok nagyon távolinak és elképzelhetetlennek tűnnek. Pestis, diftéria, kolera, szifilisz – csak néhány betegség, melyek nem is olyan régen még az európai országokban súlyos pusztításokat vittek véghez, az elmaradott afrikai, ázsiai térségekben pedig még napjainkban is problémát jelentenek. Mégis, ezeket a járványokat legtöbbször csak történelmi és biológiai tanulmányainkból ismerjük, bele sem gondolva abba, hogy akár csak ötven-száz évvel ezelőtt mennyi halálesetet okoztak. Az utolsó nagy világjárvány a spanyolnátha volt: egy influenza, mely az I. világháború után több áldozatot követelt, mint ahányan a háborúban elesetek. Azóta azonban – szerencsére – nem jelent meg ilyen hatalmas mértékű halálozást okozó járvány. Ugyanakkor nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a századfordulón és előtte is évtizedről évtizedre megjelentek bizonyos járványok, nem kímélve a lakosságot, és rettegésben tartva a hatóságokat is.

Az, hogy a járványos megbetegedések számát sikerült csökkenteni, némely járványtípust pedig kiiktatni, két fő okra vezethető vissza. Az egyik ok jórészt orvosi jellegű: a védőoltások megjelenése (általánossá válásuk viszont már állami beavatkozásra vezethető vissza, a védőoltások kötelezővé tételére). A másik ok, a közegészségügyi viszonyok javulása szintén több felől származtatható, a fejlődő társadalom fokozottabb tisztasági igényei, a szennyvízelvezetés, ivóvíz-rendszer kiépítése, valamint az egyre nagyobb számú közegészségügyi rendeletek egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a lakosság körében a higiénia elterjedjen, és ezáltal a megbetegedések száma csökkenjen. Ez különösen igaz volt Magyarországra is, bár hosszú idő kellett elteljen, hogy a járványokat meg tudják fékezni, az általános egészségi állapotokat pedig javítani tudják. Ismerős lehet a pestis gyakori megelőzési módja, a fuga pestis, azaz elfutni a járvány elől, de szintén bevett gyakorlat volt a járvánnyal sújtott területek karantén alá vonása, elzárása is a többi országrésztől (ezt történt például az 1831-es felső-magyarországi kolerajárvány esetében is). A hatóságok lezárták a főbb útvonalakat, melyek a Felvidékről az alföldi régió felé vezettek, így akadályozva meg az aratásokra napszámosnak vonuló, nagy eséllyel beteg, fertőzött népesség keveredését a járvánnyal nem érintett néppel.¹

Az első ismert, közegészségügyre és járványokra vonatkozó rendeletet Mária Terézia adta ki 1770-ben az egészségügy rendezésére Generale Normativum in Re Sanitatis (GNRS) néven, sokáig ez volt az egyetlen átfogó közegészségügyi rendelkezés.² A XIX. század során egymás után alakultak meg a kórházak, a nagyszombati, később Budára helyezett egyetemen orvosi képzés indult, de számos, az egészségügy egyes területeit szabályozó Helytartótanácsi rendelet kivételével nem került sor jogsza-

¹ Prof. Dési Illés: Szendei Ádám emlékelőadás: Pillanatok a higiéné évszázadaiból - Egy elkötelezett ismeretterjesztő emlékére. In: Egészségtudomány, LV. évfolyam, 2011. 2. szám, p. 54.

² Gazda István – Kapronczay Károly: Időrendi áttekintés az első átfogó közegészségügyi rendeletről (1770) az első közegészségügyi törvényig (1876) – intézmények, jogszabályok, vitaanyagok, kiadványok. In: Kapronczay Károly (szerk.): A magyarországi közegészségügy története 1770-1944. Semmelweis Egyetem, Közegészségtani Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest, 2008, p. 13.

bályalkotásra (az a kiegyezés utánig váratott magára). Bár a közegészségügyről szóló törvény csak 1876-ban került becikkelyezésre, nem mondhatjuk, hogy az európai tendenciáktól eltérő lett volna ez az évszám, a világon elsőként Angliában is csak 1875-ben fogadtak el ilyen irányú törvényt.³

A járványok gyors elterjedése és pusztítása szoros összefüggésben állt a közegészségügyi viszonyokkal. A kiegyezés után helyreálló politikai, gazdasági stabilitás lehetőséget adott az egészségügyi helyzet rendezésére is, a higiéniai szabályok elterjesztésére és meghonosítására. A járványok elleni küzdelemben nagy áttörést jelentett a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk, mely átfogóan rendezte a magyar közegészségügy helyzetét, a járványokról pedig külön, a XII. fejezetben rendelkezett. A törvénycikk rendezte a közegészségügy ágazati hovatartozását is, hivatalosan is állami feladatkörbe, a közigazgatás alá utalva azt (1. §). A közegészségügy és bármi ilyenemű intézkedés hatósági felügyelet és irányítás alá került, megkezdődhetett az intézményesített prevenció. A higiéniai viszonyok javítására irányuló szakaszok kikényszeríthetővé váltak azzal, hogy a törvény a közegészség ellen elkövetett kihágások esetén rendőri bíraskodást írt elő (2. §). Nem véletlen, hogy a két évvel később kodifikált büntetőtörvénykönyvben, az 1878. évi V. törvényben (ún. Csemegi-kódex) szintén megjelent a közegészségügyi kihágások szabályozása és büntette minősítése. A Csemegi-kódex XXI. fejezete szólt a közegészség elleni büntettekről és vétségekről, ahol a 316. §-ban a járványok esetén elkövethető büntettről is szó esett: „A ki ragályos betegség idején, a továbbterjedésnek megakadályozása végett elrendelt zár-, vagy egyéb felügyeleti szabályokat megszegi: hat hónapig terjedhető fogházzal büntetendő. Ha pedig valaki a zár-, vagy felügyeleti szabályok megszegésének következtében, a ragályos betegséget megkapta: a megszegő három évig terjedhető fogházzal büntetetik. A kísérlet büntetendő.”

Látható tehát, hogy nemcsak a közegészségügyi törvény vette komolyan a járványok szabályozását, hanem a járványok olyan szinten számítottak veszélyforrásnak, hogy még a büntető törvénykönyv is fontosnak találta külön tényállásnak minősíteni a járványok esetében elrendelt szabályok megsértését. De milyen eredményekkel járt a megelőzés, és hogyan is rendelkezett a közegészségügyi törvény?

Az 1876. évi XIV. tc. járványokról és ragályokról szóló XII. fejezetét megvizsgálva kiderül, hogy a járványok megállítására és kiiktatására fokozott figyelmet fordítottak. Ebben a fejezetben találjuk a járvány korabeli definícióját is, miszerint: „valahol több egyén egyidejűleg ugyanazon betegségbe esik, vagy ha ragályos kórok esetei mutatkoznak” (80. §). Ez esetben a törvény a községi előljáró kötelességeként írta elő a járvány megjelenését a

³ Birtalan Győző: Európai orvoslás az újkorban (1640–1920). Medicina kiadó, Budapest, 1988, p. 123.

közegészségügyi ügyekben elsőfokú hatóságnak bejelenteni, aki erről a törvényhatóságot értesítette. A bejelentési kötelezettség mindenki másra, orvosokra, lelkészekre, tanítókra, és mindazokra vonatkozott, akik tudomást szereztek egy ragályos kórról. A 81. § szerint az intézkedés, valamint a járványügyi helyzet kihirdetése a törvényhatóság feladatkörébe tartozott, mégpedig az adott járványtípusra kiadott járványszabályzatnak megfelelően kellett ezt, azaz a törvényt idézve az „ív- és gyógyeljárás pontos foganatosítását” megtenniük. A törvény arról is döntött, hogy az állami alkalmazásban álló orvosok nem utasíthatják vissza a járványos betegek kezelését, a 85. § alapján minden hatósági s minden gyakorló magánorvos tartozott járvány idejében a hatóság által kiadott rendeletet teljesíteni, azonban ha így is kevés lett volna az eljáró orvos, a 84. § lehetőséget adott ún. járvány-orvosok kirendelésére, megfelelő díjazás mellett. Természetesen a jogalkotó azt is felmérte, hogy egy ilyen rendelkezés akár az eljáró orvosok életébe is kerülhet, ezért özvegyeiknek, árvaiknak nyugdíj-juttatást biztosított.⁴

Azonban a közegészségügyi törvény nem csupán a XII. fejezettel járult hozzá a járványok kialakulásának megakadályozásához, erre a célra jóval több rendelkezést tartalmazott. Fontos alappillére volt a törvénynek a települési közegészségügyi és higiéniai helyzet rendezése, a 10. és 11. § tartalmazta a legfontosabb alapelveket a települések tisztaságának biztosítására. Alapvető higiéniai követelménnyé vált a vezetékes ivóvíz biztosítása, amely folyamat egészen az ötvenes évekig tartott, de alapjait ez a törvény rakta le.⁵ Ugyanígy rendelkezett arról is, hogy az ásott kutaktól milyen távolságban lehet illemhelyet, árnyékszéket létesíteni, így kiküszöbölve a gyakori fertőzések gyors elharapózását. A törvény rendelkezéseinek betartására 1893-ban létrejött a Közegészségügyi Építészeti Hivatal, melynek legfőbb feladata a vízellátó, vízvezető rendszerek megtervezése és engedélyezése, valamint az összes épülő lakóház, ipari létesítmény terveinek előzetes engedélyeztetése, utólagos felülvizsgálata volt.⁶ A nagyvárosok, fejlődő vidéki városok kommunális helyzete dinamikusan és jelentősen javult, szemben a falusi helyzettel, amely katasztrofálisnak volt mondható: a higiéniai szabályokat itt tartották be legkevésbé, a családok létszáma továbbra is nagy volt, a vezetékes víz legtöbbször hiányzott, ennek megoldására csak 1930-ban vezettek be kormányprogramot.⁷

A törvényi szabályozás látható eredményeket hozott. Az általános higiéniai viszonyok javulásán kívül a fertőző betegségek statisztikailag is mérhető módon jelentősen visszaszorultak. Legfeltűnőbb változás a kolerában megbetegedettek számában figyelhető meg: a közegészségügyi törvény meghozatala előtt az 1873-as járványban csaknem kétszázezren veszítették életüket, míg az 1892-es járvány mindössze ötezer áldozatot követelt. Hasonló tendenciát láthatunk a tífusz és a diftéria gyakoriságában is: 1880-ban a halálozások 2,8%-áért a tífusz, 8,5%-áért a diftéria felelt, ez a szám 1913-ban 1%, illetve 5,4% volt.⁸

A higiéniai felvilágosítás és az ezt célzó szabályozás mellett fontos eszközt jelentett a járványok elleni harcban a védőoltások rendszere. Az első kötelező oltás Magyarországon a himlő elleni vakcina

.....
4 A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk

5 Kapronczay Károly: A települések egészségügyét befolyásoló tényezők. In: Kapronczay Károly (szerk.): A magyarországi közegészségügy szakterületeinek történetéből, 1876-1944. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2010, (továbbiakban: Kapronczay, 2010/I.) p. 35.

6 Kapronczay, 2010/I., p. 35.

7 Kapronczay, 2010/I., p. 40.

8 Kapronczay, 2010/I., p. 37.

volt 1887-ben, ennek beadását 0 és 10 éves korban rendelték el kötelező érvénnyel.⁹ A himlőoltást a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk XIII. fejezetének módosításáról szóló 1887. évi XXII. törvénycikk a közegészségügyi törvény részévé tette.¹⁰ Ezt követően az 1900-as években számos más fertőző megbetegedés járvánnyá válását is a kötelező védőoltások akadályozták meg. A járványhalálozási arány visszaesett a lakosság körében, a himlő, a pestis, a kolera szinte teljesen eltűnt, csak elvétve regisztráltak ilyen típusú megbetegedéseket. A járványok elleni küzdelem fontos részét képezték az először 1892-ben felállított fertőtlenítő állomások, melyek a fertőző betegek otthonait és használati tárgyait fertőtlenítették, valamint nem elhanyagolható tényező volt az 1889-ben alakult Székesfővárosi Bakteriológiai és Közegészségügyi Intézet és az 1874-ben alakult Közegészségtan Tanszék és Intézet sem a járványok elleni küzdelemben.¹¹

A járványok prevenciója és eliminálása állami feladattá vált, ennek zökkenőmentes végrehajtása érdekében 1908-ban benyújtottak egy módosítást is a közegészségügyi törvényhez, mely előírta községi, illetve városi orvos alkalmazását minden legalább ötezer fős községben.¹² A hatásosabb védekezés kiépítésére új intézetet készültek felállítani, azonban az első világháború megakadályozta ennek a kormányzati programnak a megvalósulását, és csak jóval a háború lezárása után, a bethleni konszolidáció végbementével nyílt újra lehetőség egy közegészségügyi intézet felállítására.

Az Országos Közegészségügyi Intézet (OKI) létét az 1925. évi XXXI. törvénycikknek köszönhetette, mely a „magyar királyi Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról” címet viselte. A törvény a 2. §-ban foglalta össze az OKI feladatkörét, melyben kimondta, hogy az OKI egyik legfőbb tevékenysége a közegészségi tudomány gyakorlati alkalmazásának előmozdítására kell, hogy irányuljon, azaz a különböző tanulmányok, hatásvizsgálatok javaslatait a mindennapos kezelésekből, megelőző intézkedésekben alkalmaznia kell. Ezen kívül kifejezetten az OKI feladat- és hatáskörébe utalta a fertőző betegségek ellen irányuló védekezés irányítását is, valamint a közegészségügyi hatóságok támogatása mellett a fenti feladatok végrehajtására alkalmas személyek képzésében is jelentős szerepet kapott. Az OKI felállításával párhuzamosan megszűntek az addigi bakteriológiai intézetek, azok feladatait az OKI magába olvasztotta. De nemcsak a létező szervek olvadtak be, a törvény szinte monopolhelyzetbe juttatta az OKI-t azzal, hogy bármilyen közegészségügyet érintő vizsgálatot csak ő végezhetett el, és ha bármilyen más szervezet ilyen irányú tevékenységet kívánt volna folytatni, ahhoz külön miniszteri engedély kellett, melynek megadása előtt az illetékes magyar királyi népjóléti és munkaügyi miniszter az OKI igazgatójának véleményét kikérte. Ha mégis történt engedélyadás, az OKI jogkörébe tartozott az engedélyt kapó intézeteknek és intézményeknek működésének irányítása.¹³

A népbetegségeknek számító járványok kezelésére külön törvényeket is alkottak, ilyen volt a szemcsés kötőhártyalob (trachoma) terjedésének meggátlásáról szóló 1886. évi V. törvénycikk, a kolera-jár-

9 Kapronczay Károly: A járványok elleni küzdelem intézményrendszerének kiépítése Magyarországon. In: Kapronczay Károly (szerk.): A magyarországi közegészségügy szakterületeinek történetéből, 1876-1944. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2010, p. 52.

10 A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk XIII. fejezetének módosításáról szóló 1887. évi XXII. törvénycikk

11 Fodor József: Közegészségtani tanszék és intézet. In: Högyes Endre: Emlékkönyv. Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára: 1/a Az Orvostudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyvei 1878-1901, p. 504-510.

12 A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. tc. II. rész I. fejezetének (Közegészségügyi szolgálat a községeknél) módosításáról szóló 1908. évi XXXVIII. törvénycikk

13 A magyar királyi Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról szóló 1925. évi XXXI. törvénycikk

ványról szóló 1894. évi IX. törvénycikk, a pestis elleni védekezés kapcsán létrejött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről szóló 1900. évi XXIII. törvénycikk, valamint egy kicsit későbbi törvény, a TBC elleni küzdelmet intézményesítő 1940. évi VI. törvénycikk is.

A járványok elleni küzdelemből a különböző nemi betegségek sem maradhattak ki, ugyanis az 1876. évi tc. 89. §-a alapján ezek is ugyanúgy ragálynak számítottak, mint akár a diftéria, kezelésükre pedig külön jogszabályok vonatkoztak, a törvény maga pedig kötelező gyógykezelést írt elő minden bujasenyvben szenvedő betegnek.¹⁴ A bujasenyv (ma használatos nevén: szifilisz) a XIX. század végére 7%-os halálozási okká vált: ez volt a kor leggyakoribb nemi betegsége.¹⁵ Ennek a betegségnek esett áldozatul például Ady Endre is. A századforduló Budapestjén, akárcsak a többi európai nagyvárosban, egymást érték a bordélyházak és kéjhölgyek, nem volt csoda, hogy a szifilisz gyorsan terjedt. Az ellenőrzés és megelőzés céljából a Budapest-fővárosi rendőrségről szóló 1881. évi XXI. törvénycikkben megalkották a rendőrorvos kategóriáját és feladatkörébe sorolták a kéjelgés egészségügyi felügyeletét.¹⁶ A nemi betegségek elleni védekezésről, valamint az esetükben kötelező hatósági eljárásról az 1940. évi VI. törvénycikk II. része rendelkezett, ebben a gyógykezelés intézményei és módjai mellett a büntetőjogi tényállások is megjelentek, például a nemi betegséggel való megfertőzés testi sértésnek minősült.¹⁷

Összességében megállapíthatjuk, hogy ugyan a magyarországi helyzet mai szemmel nézve messze elmaradt a higiénias követelményektől, a jogszabályi háttér lehetőséget biztosított a közegészségügy európai mércével is megfelelő rendezésére. Az 1876. évi közegészségügyi törvény esélyt teremtett a közegészségügy általános elvárásainak betartatására, a járványügyi törvények pedig pontosan előírták a járvány esetén követendő gyakorlatot. A higiénias körülmények javulása és a kötelező védőoltások körének tágulása pedig együttesen hozzájárult ahhoz, hogy a járványos megbetegedések száma csökkenjen, sok fertőző betegség pedig akár teljesen el is tűnjön. Az OKI felállítása és általános hatáskörű szervvé tétele szintén ez irányba hatott, a ragályos nemi betegségek elleni harcot pedig további törvények biztosították. A törvényeknek és a frissen alakuló hatóságoknak köszönhetően minden adott volt a közegészségügy dinamikus fejlődéséhez.

14 A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk

15 Forrai Judit: A bujasenyv elleni küzdelem. In: A magyarországi közegészségügy szakterületeinek történetéből, 1876-1944. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2010, p. 105.

16 Forrai, 2010, p. 111.

17 A gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1940. évi VI. törvénycikk

Irodalomjegyzék

- Birtalan Győző: Európai orvoslás az újkorban (1640–1920) Medicina kiadó, Budapest, 1988.
- Prof. Dési Illés: Szendei Ádám emlékelőadás: Pillanatok a higiéné évszázadaiból - Egy elkötelezett ismeretterjesztő emlékére. In: Egészségtudomány, LV. évfolyam, 2011/2. szám
- Fodor József: Közegészségtani tanszék és intézet. In: Hógyes Endre: Emlékkönyv. Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltára: 1/a Az Orvostudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyvei 1878-1901.
- Forrai Judit: A bujasenyv elleni küzdelem. In: A magyarországi közegészségügy szakterületeinek történetéből, 1876-1944. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2010.
- Gazda István – Kapronczay Károly: Időrendi áttekintés az első átfogó közegészségügyi rendeletről (1770) az első közegészségügyi törvényig (1876) – intézmények, jogszabályok, vitaanyagok, kiadványok. In: Kapronczay Károly (szerk.): A magyarországi közegészségügy története 1770-1944. Semmelweis Egyetem, Közegészségtani Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest, 2008.
- Kapronczay Károly: A járványok elleni küzdelem intézményrendszerének kiépítése Magyarországon. In: Kapronczay Károly (szerk.): A magyarországi közegészségügy szakterületeinek történetéből, 1876-1944. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2010.
- Kapronczay Károly: A települések egészségügyét befolyásoló tényezők. In: Kapronczay Károly (szerk.): A magyarországi közegészségügy szakterületeinek történetéből, 1876-1944. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2010.

Felhasznált jogforrások és dokumentumok

- A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk
- <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5727> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)
- A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)
- A szemcsés kötőhártyalob (trachoma) terjedésének megállításáról szóló 1886. évi V. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6198> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)
- A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk XIII. fejezetének módosításáról szóló 1887. évi XXII. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6252> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)
- Cholera-járvány idején a nemzetközi érintkezésben alkalmazandó közös védelmi intézkedésekről szóló 1894. évi IX. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6533> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)
- A pestis elleni védekezés tárgyában, Velenczében 1897. évi márczius 19-én kötött nemzetközi egyezmény beczikkelyezéséről szóló 1900. évi XXIII. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6801> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)
- A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvénycikk II. rész I. fejezetének (Közegészségügyi szolgálat a községeknek) módosításáról szóló 1908. évi XXXVIII. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7038> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)
- A m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet felállításáról szóló 1925. évi XXXI. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7642> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)
- A gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról szóló 1940. évi VI. törvénycikk <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8120> (utolsó letöltés ideje: 2013.11.16.)

A parlamenti mentelmi jog kialakulása, elemei és érvényesülése Magyarországon

Írta: Ványa Bertalan

A mentelmi jog a képviselői függetlenséget garantáló és a képviselői tevékenység zavartalan-ságát biztosító jogintézmény, az országgyűlési képviselői jogállás egyik legfontosabb és hosszú történelmi múltra visszatekintő összetevője, melynek szerepét és működését napjainkban is sok vita kíséri. A következőkben e jogintézmény kialakulását kívánom bemutatni, a rendi országgyűlés követeinek személyes védelmétől, a polgári korszak országgyűlésének és képviselőinek a modern mentelmi jogi fogalom szerinti többoldalú védelméig, egyes esetekben példákkal is illusztrálva a Magyar Országgyűlés gyakorlatát.

A mentelmi jog gyökerei

Képviselői védelem a polgári korszak előtt

A modern mentelmi jogról a magyar közjogban 1848 előtt nem beszélhetünk, noha az intézménynek középkori gyökerei is léteznek a jogtörténetünkben. A mentelmi jog előképeként azonban megjelennek olyan intézmények, amik később elemei lesznek a modern jogintézménynek.

Először a mai sérthetlenséghez hasonló védelem jelent meg a jogi szabályozásban, a cél pedig, hogy az diétai követek különleges védelemben részesüljenek.¹ Mivel a rendi korszak követeit az uralkodóval és az uralkodói végrehajtó hatalommal szemben erősen védik a nemesi kiváltságok, így elsősorban a korszak követeinek sérthetlenségére irányuló intézmények a magánosok támadásának kivédésére irányultak.² A Hármaskönyv szerint hűtlenségi eset³ a rendi országgyűlésre utazók meggyilkolása – tehát a követek kiemelt büntetőjogi védelmet kapnak - majd 1541-ben I. Ferdinánd már meghívólevelében életük és vagyonuk védelméről biztosítja az országgyűlésre menőket, lényegében *salvus conductust* biztosít nekik. Az 1723. évi VII., X., XI. törvénycikk nagyobb hatalmaskodásnak minősíti az országgyűlési tagok bántalmazóit, megsebesítőit, és védelemben részesíti országgyűlési tagok családját is. Mivel a követek nem élethivatás szerűen, hanem csak alkalmanként láttak el országgyűlési feladatokat, indokolt volt ideiglenes távollétük idejére többletvédelemmel ellátni birtokaikat is, így látunk példát törvénykezési szünet kihirdetésére az országgyűlések időtartama alatt és a követek távollétében

1 Pólt Péter: A parlamenti mentelmi jog, mint büntethetőségi akadály, doktori értekezés, 7. oldal

2 Mezey Barna: Magyar Alkotmánytörténet, 335. oldal; Nagy Ernő: Magyarország Közjoga, 317. oldal

3 Mezey Barna: A Magyar Jogtörténet Forrásai – szemelvénygyűjtemény, 174. szemelvény

azok birtokába való beiktatások semmissé tételére is, ám ezek az intézkedések a reformkori országgyűlések idején fokozatosan eltűnnek a jogi szabályozásból.⁴

Később megjelenik a modern képviselői felelőtlenség intézményének előképe is, melynek már az uralkodóval, illetve a végrehajtó hatalom kényszerítő erejével szemben hat, amikor az 1790/91. évi XIII. törvénycikk kimondja, hogy „a karok és rendek minden akadály félretételével megjelennek, és az országgyűlési ügyeket törvényes szabadsággal tárgyalandják.”⁵ Ezt a szabadságot az 1839-40-es országgyűlés már úgy értelmezte, hogy a követek országgyűlésen elhangzó véleményéért és bíráló kijelentéséért, amennyiben azt vétkes cselekmény nem követi, felelősségre nem vonhatók.⁶

Lényegében tehát a képviselőknek nyújtott többletvédelem és a megtorlás nélküli véleménynyilvánítás szabadsága jelenti a rendi korszak mentelmi jogának elemeit, melynek elsődleges funkciója az országgyűlés tagjainak személyes védelme.⁷

A mentelmi jog érvényesülése a rendi korszakban

Ezen jogok ugyan sok esetben törvényi elismerést nyertek, azonban a gyakorlatban mégsem érvényesültek maradéktalanul és az Országgyűlés számos alkalommal tárgyalt e jogok sérelmével összefüggésben ügyeket.

A képviselői véleménynyilvánítási szabadságra álljon itt most példaként Wesselényi Miklós báró ügye. A pesti árvízi tetteiről is ismert Wesselényi Miklós bárót, Szathmár megye országgyűlési követét 1835-ben hűtlenségi perbe vonták, a Szathmár megyei közgyűlésen mondott (a jobbágyok örökváltóságáról szóló) beszéde miatt. Az alsótábla az üggyel kapcsolatban azt a véleményt alakította ki, hogy az Országgyűlés maga is csak akkor szabad, hogyha a követválasztó és a követutasítást kialakító me-

gyei közgyűlésen is érvényesül ugyanaz a szólásszabadság, ami az Országgyűlést is megilleti, így Wesselényi ellen nincs helye büntetőeljárásnak. A felsőház vitatta ezt az álláspontot, a kérdést pedig csak a király kegyelme zárta le, miután Wesselényit már elítélték.⁸

Mentelmi jog a polgári korban

Ahogy a 1848-ban átlépünk a rendi korszakból a polgári korszakba, magunk mögött hagyjuk a rendi diétákat is. Az első népképviselői országgyűlés megalaku-

4 Polt Péter: A parlamenti mentelmi jog, mint büntethetőségi akadály, doktori értekezés, 8. oldal; Kmety Károly: A Magyar Közjog Tankönyve, 365. oldal

5 Pomogyi László: Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Kéziszótár, 764. oldal

6 Kmety Károly: A Magyar Közjog Tankönyve, 365. oldal

7 Jellinek Arthur: A mentelmi jog, Bevezetés

8 Polt Péter: A parlamenti mentelmi jog, mint büntethetőségi akadály, 9. oldal; Jellinek Arthur: A mentelmi jog, 35. oldal

lásától kezdve a képviselői mentelmi jog túllép az egyes képviselők személyes szabadságának védelmén és az Országgyűlésnek, mint olyannak a függetlenségét biztosítja. A modern értelemben vett mentelmi jog tehát a képviselőkön túl, elsősorban a törvényhozó testület függetlenségét védi a parlamenten kívüli illetéktelen befolyástól és zaklatásoktól.⁹

A polgári korszak mentelmi jogának két összetevője a felelőtlenség és a sérthetlenség (inviolabilitas). A felelőtlenség a hivatása közben, tehát képviselőként, az Országgyűlés ülésein, a bizottságok tárgyalásain, képviselőként lefolytatott beszélgetéseinek elmondottakért, képviselőként leadott szavazataikért és képviselőként elkövetett cselekményeikért csak a parlamentnek az a háza vonhatja felelősségre, ahova tartozik.¹⁰ Bár az országgyűlési véleménynyilvánítási szabadság széles körű, az adott ház házszabályi rendelkezései rendszabályokat és erkölcsi korlátokat is állítanak a képviselőkkel szemben.¹¹

A mentelmi jog másik összetevője a sérthetlenség vagy más szóval „üldözhetetlenség”, azon képviselői jog, amely szerint az országgyűlés tagja nem képviselői minőségében elkövetett büntetendő cselekményéért csak az illető háznak az előzetes engedélyével vonható büntetőjogi felelősségre vagy tartóztatható le, ám utóbbi alól kivételt képez a tettenérés esete.¹²

Annak ellenére, hogy a mentelmi jog intézménye és annak tartalmi elemei már korábban is léteztek, a jogintézmény csak egyetlen törvényben kerül említésre, az 1867. évi XII. tc. 47. §-ában és ott is csupán a közös ügyek tárgyalására felállított delegáció tagjainak biztosítja ezen a kedvezményeket.¹³ Így a Magyar Országgyűlés tagjainak mentelmi jogát csak az országgyűlési gyakorlatból tudjuk kiolvasni. Ezt a gyakorlatot egészen 1945-ig meghatározta a képviselőháznak egy 1867-ben hozott határozata, bizonyos Böszörményi László képviselő mentelmi ügyében.

Böszörményi a Magyar Újság nevű politikai napilap szerkesztője volt, a lap pedig megjelentetett egy cikket az emigrációban élő Kossuth tollából, ez pedig a hatóságok rosszallását váltotta ki, a cikk tartalma alapján sajtóvétség miatt kívánták Böszörményit, mint felelős szerkesztőt, az 1848. évi XVIII. törvénycikk 33. §-a alapján felelősségre vonni. Böszörményi mentelmi jogát a kiküldött bizottság javaslatára a képviselőház később fel is függeszti, ám véleményében kimondja a modern mentelmi jog fent kifejtett tartalmi elemeit:

„1. hogy a mit az országgyűlési tag, mint olyan, a házban és a házon kívül mond vagy tesz, azért csak az országgyűlés, és pedig annak azon háza által vonathatik feleletre, melyhez tartozik;

2. hogy a mit az országgyűlési tag nem mint olyan, és nem törvényhozói hivatásának gyakorlása közben, mond vagy tesz, azért csak a ház engedelmével állíttathatik bíró elé, csak a ház engedelmével vonathatik közkereset alá, s a tettenérés esetét kivéve, csak a ház előleges engedelmével zárathatik el.

9 Szente Zoltán: Bevezetés a parlamenti jogba, 195. oldal; Jellinek Arthur: A mentelmi jog, 1-2. oldal

10 Antalóczy Péter: A képviselők jogállása 2. rész, 213. oldal; Kmety Károly: A Magyar Közjog Tankönyve, 364. oldal; Márkus Dezső: Magyar Jogi Lexikon, 5. kötet, 416. oldal

11 Pl.: A képviselőház házszabályai 1869, 121.§-134.§ vagy A főrendiház házszabályai 1886, 43.§-46.§

12 Pomogyi László: Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Kéziszótár, 765. oldal, Márkus Dezső: Magyar Jogi Lexikon, 5. kötet, 417. oldal; Antalóczy Péter: A képviselők jogállása 2. rész, 207. oldal

13 Márkus Dezső: Magyar Jogi Lexikon, 5. kötet, 417. oldal

Amaz biztosítja az országgyűlési tanácskozás szabadságát kívülről származó minden nyomás ellenében.”

Annak ellenére, hogy a mentelmi jog intézményéről törvény nem rendelkezik, a büntető törvénykönyvről szóló 1878. évi V. tc. – a Csemegi-kódex – 19. §-a később pedig a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. 32. §-a kimondta, hogy „Az országgyűlés, ugyszintén a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság tagjainak mentelmi jogát a jelen törvény nem érinti.” Így a büntetőjogi felelősségen keresztül a mentelmi jog törvényi elismerést nyer, előbbi törvény a képviselői felelőtlenségi intézményt, utóbbi pedig a sérthetlenséget ismeri el.¹⁴

A mentelmi jog érvényesülése a polgári korszakban

Mivel a rendi korszakot elemző szakasznál egy negatív példát állítottam a mentelmi jog érvényesülésére, álljon itt most egy példa a mentelmi jog optimális érvényesülésére.

Az országgyűlés képviselőháza 1875-ben a székelyudvarhelyi királyi járásbíró indítványára vizsgálta Ugron Gábor országgyűlési képviselő mentelmi jogát, a Székely-Udvarhelyen megjelenő Baloldal című politikai hetilap kiadó-tulajdonosát, sajtóvétség vádja okán. A mentelmi bizottság a tényállás egyes elemeit és a vádak alaptalannak minősíti és Székely-Udvarhely város polgármesterétől származó feljelentésben a szóban forgó sajtóvétséggel össze nem függő politikai szándékokat fedez fel az eljárás hátterében. Ez alapján a bizottság megállapítja, hogy a megindítandó eljárás politikai zaklatás természetével bír, ezért a képviselői mentelmi jogot fel nem függeszhetőnek ítéli meg.¹⁵

Másképpen járt el azonban a képviselőház kiküldött mentelmi bizottsága tizenkét évvel később, amikor 1887-ben a budapesti első folyamodványú királyi törvényszék büntető osztályának felterjesztése alapján vizsgálta az előző esetből már ismert Ugron Gábor és Bokros Elek, párviadallal vádolt képviselők mentelmi jogának felfüggesztését. A mentelmi bizottság a felterjesztett tényállást megvizsgálta és úgy találta, hogy az események alkalmasak voltak a hatályos büntetőjogi normák megsértésére¹⁶ és az eljárás nem a képviselők zaklatására és országgyűlési képviselői mivoltuk ellen irányul, ezért mentelmi jogukat ebben az ügyben felfüggeszhetőnek ítélte.¹⁷

Irodalomjegyzék

- Antalóczy Péter: A képviselők jogállása 2. rész, Parlamenti dolgozatok sorozat, Parlamenti Módszertani Iroda, 2004
- Jellinek Arthur: A mentelmi jog, Kilián Kiadó, Budapest, 1890
- Kmety Károly: A Magyar Közjog Tankönyve, Grill Károly Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest 1911
- Márkus Dezső: Magyar Jogi Lexikon, 5. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1899
- Mezey Barna: A Magyar Jogtörténet Forrásai – szemelvénygyűjtemény, Osiris Kiadó, Budapest, 2006
- Mezey Barna: Magyar Alkotmánytörténet, Osiris Kiadó, Budapest, 2003

14 Polt Péter: A parlamenti mentelmi jog, mint büntethetőségi akadály, 12. oldal

15 A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, Budapest, 1875. április 29.

16 Csemegi-kódex:

293. § Valakinek kihívása párviadalra, ugyszintén a kihívás elfogadása: vétséget képez, és 6 hónapig terjedhető államfogházzal büntetendő.

296. § A ki párviadal megkezdésére fegyveresen kiáll: egy évig terjedhető államfogházzal büntetendő.

17 A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, Budapest, 1887. december 7.

- Nagy Ernő: Magyarország Közjoga, Athenaeum, Budapest, 1907
- Polt Péter: A parlamenti mentelmi jog, mint büntetési akadály, doktori értekezés, PPKE JÁK, Budapest, 2010
- Pomogyi László: Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Kéziszótár, M-érték Kiadó, Budapest, 2008
- Szente Zoltán: Bevezetés a parlamenti jogba, Atlantisz Kiadó, Budapest, 1998

Felhasznált jogforrások és dokumentumok

- Webőczy István: Hármaskönyv
- 1848. évi XVIII. törvénycikk – Sajtótörvény, forrás: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5286> (Letöltve: 2013. október 29.)
- 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről (Csemegi-kódex), forrás: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5799> (Letöltve: 2013. október 29.)
- 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, forrás: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6650> (Letöltve: 2013. október 29.)
- A képviselőház házszabályai 1869-1872, forrás: <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/hsz/1872kepvhaz/index.htm> (Letöltve: 2013. október 29.)
- A főrendek házszabályai 1886, forrás: <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/hsz/1893forendihaz/index.htm> (Letöltve: 2013. október 29.)

KULTÚRA

A finn út¹

Írta: Szabó Zsanett

A finn megoldás csupán egy út a sok közül, azonban a modern oktatási rendszerek között a jelenlegi nemzetközi felmérések alapján a legeredményesebb. Ezen állítás az OECD² nemzetközi tanulói teljesítményvizsgálatán, a PISA³ adatain alapszik, de a Pearson- kutatás Learning Curve program keretei között felállított Kognitív készségek és tanulási képességek globális indextáblázatában⁴ is Finnországot találhatjuk az élen. Mit tudnak Finnországban, amit más nemzet nem? Mi a finn titok? A finn titok az, hogy nincs titok. Finnország professzionális és demokratikus utat választott oktatási rendszerének átszervezésére és fejlesztésére: egy alulról növekvő, de felülről irányított, s mindemellett oldalról összefogott rendszert építettek, amely az inspiráció, az újítás, a bizalom, a felelősség és a fenntarthatóság alapköveivel szegélyezett.⁵

A modern oktatási rendszerek a XVIII-XIX. század folyamán alakultak ki, s azóta folyamatosan formálódnak az adott környezet és más társadalmi rendszerek viszonylatában. Alapvető tényezők határozzák meg az oktatási rendszerek lehetséges útjait, ezek pedig a kulturális és politikai környezet, az oktatás céljainak és funkcióinak, az oktatás szervezeti és szerkezeti viszonyainak alakulása, a geopolitikai viszonyok és a hatalommegosztás, valamint a tanári szakma helyzetének formálódása.⁶

Ésszerűség és nem megszokás

A finn oktatási rendszer nem mutatott eltérést az északi-modellektől egészen a nyolcvanas évek elejéig, amikor rálépett az önszabályozott változás útjára. A kívülről érkező tanácsokat, már kipróbált

mintákat hozzáigazították a saját oktatási örökségükhöz a reformok kidolgozásakor, s az innovációkat a hagyományaikkal ötvözték. A gyakorlatban ez az jelentette, hogy nem követték a globális trendet, a globális oktatási reformmozgalmat, hanem a járt út helyett azt tették, amit ésszerűnek tartottak.⁷

A finn szisztéma változásának megértéséhez a II. világháborút követő két évtizedet sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ezen időszak nem csupán politikai szempontból volt mozgalmas, ugyanis három

1 A cikk Pasi Sahlberg „A finn példa” című elemző tanulmánya alapján íródott.

2 OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development, azaz Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

3 PISA = Programme for International Student Assessment, azaz a nemzetközi tanulói teljesítménymérés programja

4 Global Index of Cognitive Skills and Educational Attainment, az indexszám több komponensből áll össze, így például a OECD-PISA, TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study), PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study), IEA (International Educational Assessment) felmérések eredményeiből. In: <http://www.pearson.com/news/2012/november/pearson-launches-the-learning-curve.html>

5 Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 142. p.

6 Halász Gábor: Az oktatási rendszer. Műszaki Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 202-204. p.

7 „Rather than the done thing, Finns do what they think is the rational thing to do.” Ministry of Foreign Affairs: Mission for Finland How Finland will demonstrate its strengths by solving the world’s most wicked problems. Final report of the Country Brand Delegation. 2010. 59. p. In: http://www.demoshelsinki.fi/wp-content/uploads/2013/02/TS_Report_EN.pdf

jelentős oktatási bizottság is az oktatási célok, az oktatási folyamat felé fordult a tananyag konkrét meghatározása helyett. Empirikus felméréseket végeztek 300 helyi iskolában 1000 tanár bevonásával, s ezen eredményekre alapozták a tantervi reform alapjait. 1959-ben született meg a kilencéves, települési komprehenzív iskolára építő tervezet, amely szerint az első négy évfolyam minden diák számára közös. Az 5. és 6. osztályban a diákok eldönthetik, hogy inkább gyakorlati tárgyra, vagy az idegen nyelvekre fókuszálnak, míg a 7-9. évfolyamon három tanulási út közül is lehet választani. Ezek egyike a szakképzési program, de választható egy általános képzés egy idegen nyelvvel, vagy egy emelt képzés két idegen nyelvvel is. Ezen tervezetet a Nemzeti Közoktatás Tanács tovább finomította, s végül 1963. november 22-én terjesztették a parlament elé. Az előterjesztést éles vita követte, a javaslat ellen a várható csökkenő tudásszinttel, a meglévő nemzeti tehetség és kreatív potenciál elherdálásával és a nemzetközi oktatási versenyen való lemaradással érveltek. A zárószavazáson azonban bizalmat szavaztak az új rendszernek.⁸

A peruskoulu és ami utána jön

A komprehenzív iskolarendszer bevezetése 1972-1978 között fokozatosan történt az északi országrésről a déli területek felé haladva. A peruskoulu központi elve, hogy a meglévő középiskolákat, polgári iskolákat és általános iskolákat beolvasztja az új kilencéves települési komprehenzív iskolába, tehát minden diák ugyanabba a helyi oktatási hatóságok által irányított általános iskolába kell, hogy járjon. Ezzel az intézkedéssel vállalták, hogy a különböző szociális és intellektuális háttérű gyermekeket nem választják szét, azaz az oktatás egyik legfontosabb céljává a társadalmi kohéziót és az esélyegyenlőséget tették. A modern társadalmakban vannak olyan átfogó célok és értékek, amelyek általános elfogadottak: az oktatáspolitikai területén hét ilyen követendő értéket különböztethetünk meg. Az első a minőség és az eredményesség, melyeket számtalan vita övez, hiszen az oktatás azonos szintre emelésével a bevont tömegek eredményeinek javulása mellett, az elit számára minőségi romlást is eredményezhet. (Ezzel érveltek a peruskoulu bevezetése ellen is.) A második a hatékonyság, azaz a kívánt eredményt minél kevesebb erőforrás felhasználásával létrehozni. A harmadik a méltányosság és az esélyegyenlőség, ezt követi a szabadság és választhatóság. Az ötödik érték az átláthatóság és elszámoltathatóság, a hatodik a kiszámíthatóság és stabilitás. A kiszámítható működés a feltétele annak, hogy az egyének és a különböző társadalmi csoportok előre tudjanak kalkulálni a jövőbe tekintve. Utolsóként pedig az adaptivitást és alkalmazkodó készséget kell megemlíteni, ugyanis az oktatási rendszereknek alkalmazkodni kell a környezeti változásokhoz. Egy-egy érték megvalósítása ugyanis gyakran egy másik kárára történhet csak.⁹

A Komprehenzív Iskola Nemzeti Tanterve meghatározta az oktatás tartalmát, szervezését és ütemezését az egész országban, de emellett biztosította a lehetőséget a különböző képességű és személyiségű tanulóknak a tananyag nehézségi szintjének (alap, közép, haladó) megválasztására. Fontos kiemelni a tantervben a pályaorientáció és a tanácsadás kötelező elemmé válását, valamint az új oktatásfilozófia megfogalmazását, ami nem más, mint az, hogy minden tanuló tud tanulni, ha megkapja a lehetőséget és a megfelelő támogatást.¹⁰ A hároméves alsó középfokú iskolában minden tanulónak a rendelkezésére áll heti két óra tanácsadás, ez segíti az elhibázott továbbtanulási döntések elkerülését és a személyiség-

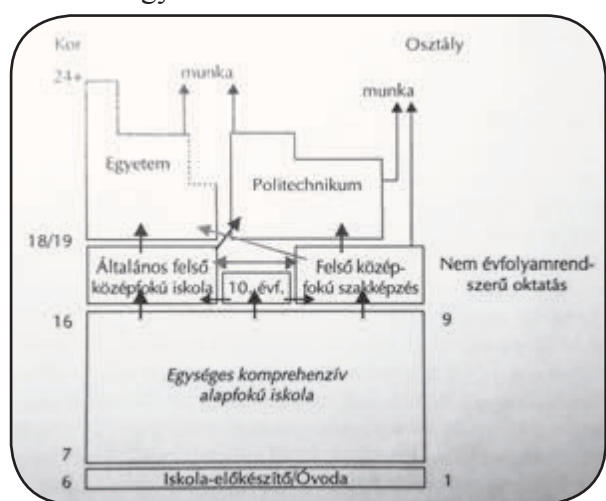
⁸ Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 49. p.

⁹ Halász Gábor: Az oktatási rendszer. Műszaki Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 104-107. p.

¹⁰ Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 50-52. p.

fejlesztést. Az oktatás feladata ugyanis a tudás átadásán, az értékek, viselkedési minták közvetítésén túl az adott személyiség konstituálódásának segítése. A finnek a közoktatás feladatának a kritikusan és önállóan gondolkodni tudó polgárok képzését tekintik.

1985-ben az új Általános Felső Középfokú Oktatási Törvény moduláris tantervi struktúrát vezetett be. A tanévet 5-6 szakaszra bontott struktúra váltotta fel, s így a tanítást 6-7 hetes szakaszokba rendezték és ennyi idő alatt dolgozták fel a választott témát. Az 1990-es években tovább fejlődött a rendszer, és a hagyományos korosztály szerinti tanulói csoportok oktatását felváltotta a nem osztályrendszerű tanítás, tehát az új felső középfokú iskola nem állandó osztályokon alapult. Ez azt jelentette, hogy a diákok nagyobb szabadságot kaptak tanulmányaik megtervezésekor, de alapszinten mind a kötelezően előírt 18 tárgyat tanulniuk kellett, valamint sikeresen el kellett végezniük legalább 75, egyenként 38 órás kurzust. Ennek körülbelül a kétharmada kötelező, a többit a diákok szabadon választják.¹¹ A tankötelezettség 7-16 éves gyermekekre vonatkozik.

A felső középfokú szakképzést is módosították, annak érdekében, hogy növeljék a szakképzésbe jelentkezők számát. A szakképzés rendszerét leegyszerűsítették, és egy 120 kreditből álló 3 éves nappali tagozatos tanuláshoz feleltették meg. Az új tantervben általános tudás és készségek, valamint a szakképzésben megkívánt specifikus szakmai kompetenciák harmóniájára törekedtek. A szakképzésben a legfontosabb feladat a tanulmányok idő előtti befejezésének a megelőzése. Ezt úgy orvosolják, hogy érdekeltté teszik az iskolákat abban, hogy a tanulóikat az „okta-

tásban tartásuk”, ugyanis az eredményalapú központi kormányzati támogatási rendszer indexét a kisebb lemorzsolódási és a jobb végzettségi mutatók pozitívan változtatják meg. Az iskola alapköltségvetésén túl 6 %-os mértékű forrás áll rendelkezésre az oktatók képzésére.

Akik teljesítik a felső középfokú képzés valamelyik útját és sikeres érettségi vizsgát¹² tesznek, jelentkezhetnek a felsőoktatásba, azaz a politechnikumokba vagy az egyetemekre. A vizsga lebonyolításának teljes költségét a diákok által befizetett díj fedezi. Legalább négy tárgyból kell vizsgázni, s a jelöltnek az összes kiválasztott tárgyat a három egymást követő vizsgaidőszakban teljesítenie kell. Tehát a diákokat itt is megilleti az átlagosnál nagyobb választási szabadság, azaz képességeikhez, temperamentumukhoz igazíthatják első vizsgázási rendjüket. Egy időszakban is teljesíthető az összes vizsga, de akár külön tárgyakra is lehet bontani, a megkötés csak annyi, hogy 18 hónapon belül teljesíteni kell az összeset. A négy tárgyból az anyanyelv kötelező vizsgatárgy, a másik hármat választhatják a következők közül: második hazai nyelv (finn vagy svéd), idegen nyelvek, matematika és általános tanulmányok (amelyben természet és társadalomtanulmányok szerepelnek). Az érettségi vizsga 2015-től számítógép alapú lesz.¹³

¹¹ Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 54. p.

¹² Finnországban 1852-től van érettségi vizsga.

¹³ Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 61. p.

A méltányosság elve és gyakorlata

A sikeres oktatási reform alapeleme Finnországban először is az oktatás elérhetőségében rejlik. Az oktatást közpénzből finanszírozzák, ezáltal mindenki számára elérhető. A felnőtt lakosság 50%-a vesz részt felnőttképzési programban. Az egyetemi és a politechnikumi oktatás is ingyenes.¹⁴ Másodszor a széles körű méltányosságot kell megemlíteni a tanulási eredmények és az iskolák teljesítménye terén. Finnországban mérték a legkisebb teljesítménykülönbséget az iskolák között az olvasás, a matematika és a természettudományok területén is, így nem meglepő az a PISA adat, amely szerint az iskolák közötti szórás csupán 7%, míg az OECD-országok átlagos eltérése 42 %. A sajátos nevelési igényű gyermekek esetében az egyéni segítséget, a korai beavatkozást és a prevenciót választja a finn rendszer.¹⁵ A „méltányosabb országokban” tanultabbak az állampolgárok, kedvezőbbek az iskolai lemorzsolódás mutatói, jobb a mentális egészség, mint azokban az országokban, ahol a szegények és gazdagok jövedelme között jelentős a különbség.¹⁶ Végül a hatékonyságot és közepes nagyságú költségeket kell kiemelni, amelyeket csaknem teljes mértékben közösségi forrásból fedeznek. A jó eredményekhez eléréséhez fontosabb a hatékonyság, mint a finanszírozás, ugyanis a pénz önmagában ritkán oldja meg az oktatási rendszerek problémáit. Az intézmények teljes állami támogatása 2007-ben Finnországban a GDP 5,6 %-a volt.

„Tanult nemzetet nem lehet erővel létrehozni.”

A finn oktatási rendszer alappilléreinek megértésében segítségünkre lehet a méltán híres finn minimalista design és építészet, ahol tetten érhető, hogy milyen tiszta és egyszerű ötletekből merítik az inspirációt. Nincs ez másként az oktatásban sem. Az Európa földrajzi perifériáján található ország azzal váltott jegyet magának a nagy nemzetek sorába, hogy a problémamegoldást és a rugalmasságot hangsúlyozottan vállalta, s ennek következményeként kész volt a globális oktatási reformmal is szembe menni. Fontos kitételként ismerték el azonban, hogy „tanult nemzetet nem lehet erővel létrehozni.”¹⁷ Az oktatás társadalomépítő szerepe erős Finnországban, a reformfolyamat is egy széles társadalmi-politikai konszenzus eredményeként indult meg, s ez biztosította a fenntartható és koherens politikai vezetést.

A finn titok tehát nem más, minthogy elvetették a sztenderdek megfogalmazását és az elszámoltatási rendszerek kiépítését¹⁸, a pedagógusok és a diákok szisztematikus ellenőrzését, s e helyett bátorították a kockázatvállalást, az újszerű megközelítések alkalmazását a tanítás és a tanulás területén. Támogatták az iskolák közötti hálózatépítést, ezzel is serkentve az újítások terjesztését, valamint „az egymástól való tanulás” értékének elismerését. A tanulást és a tanítást gyakorlatilag testre szabták, ugyanis az egyértelmű, de rugalmas nemzeti keretterv megszabása mellett a helyi tanterv összeállítása a tanárok, iskolák és települések felelőssége.¹⁹ Tehát a finn oktatásirányítás centralizált, de a végrehajtás a helyi körülményekhez igazodik. A személyre szabott tanulást és kreatív tanítást tartják az oktatáspolitikai legfontosabb ösz-

14 Pasi Sahlberg „A finn példa” című tanulmánya Finnországba 2011-ben jelent meg, minden állítás ezen alapszik, így a felsőoktatásról tett megállapítások is.

15 Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 76. p.

16 Richard Wilkinson-Kate Pickett: The Spirit Level In: Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 149. p.

17 Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 26. p.

18 A tanfelügyeleti rendszert az 1990-es évek elején megszüntették.

19 Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 122. p.

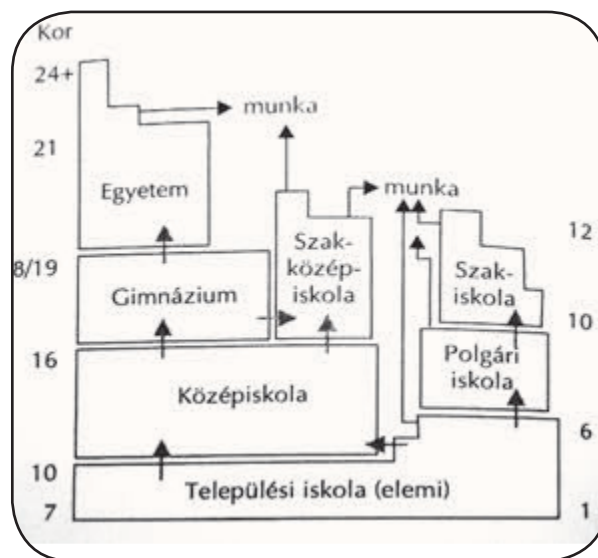
szetevőjének, ezért nem állítanak fel központi mutatókat és nem preferálják a központi méréseket sem. Ezek a sztenderdizált tesztek ugyanis a szűkülő tantervhez, a „felmérésre tanításhoz”, és egészségtelen diákok és tanárok közti versengéshez vezetnek. A finn rendszer a mély és széles körű tanulásra koncentráll, azonos hangsúlyt fektetve a tanuló egyéniségének valamennyi szempontból történő fejlesztésére.

A rendszer a tanárokat az oktatási változások középpontjába helyezte. Tanárnak lenni Finnországban szakmai elismerést, méltóságot és társadalmi megbecsülést jelent. A tanári hivatás megelőzi az orvosi, építészeti, ügyvédi foglalkozásokat.²⁰ A tanítást autonóm, komoly felkészültséget igénylő szakmának tartják, mert a rendszer biztosítja a tanárok szakmai tudásának elismerését és ennek következtében szakmai szabadságukat. A finn tanár a múltból tanul és a jövőnek tanít. A finn tanárképzésre túljelentkezés van, s a legkiválóbb hallgatók közül válogathatnak az egyetemek. Ezt nevezi Pasi Sahlberg a „finn előnynek”, hiszen más nemzetek még csak azon töprengenek, hogy miként nyerjék meg a legjobbakat a tanításnak.²¹ A tanárok kiemelt szerepe annak tulajdonítható, hogy a tanárok színvonala meghatározza a tanulói teljesítményeket, az eredményes tanulás kulcstényezője a jó tanítás, továbbá rendszerszintű kiválóságot csak úgy lehet elérni, ha minden gyermeknek biztosítják a magas színvonalú oktatást.²²

Összefoglaló

A finn út nem adoptálható egy az egyben, hiszen minden nemzet más adottságokkal, hagyományokkal, múlttal és jövőbeni célokkal rendelkezik. A finn rendszer azonban jó példa arra, hogy miként kell egy átfogó, széles társadalmi konszenzusra építő reformfolyamatot levezényelni, mely a társadalom és a gazdaság érdekeit is egyszerre szolgálja. Finnországban gyakori a nyílt párbeszéd a magánvállalatok vezetői és a közoktatási ágazat között ezzel elősegítve a kölcsönös megértést, valamint a közös jó és tudásalapú gazdaság felépítését. Finnországban a jól működő oktatási rendszer egyben a demokratikus jóléti állam

alapvető összetevője is. A finn példából megismert oktatási rendszer komponensei minden nemzet számára elgondolkodtatóak lehetnek saját oktatási rendszerük formálása kapcsán.

Irodalomjegyzék

- Halász Gábor: Az oktatási rendszer. Műszaki Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.
- McKinsey & Company: Mi áll a világ legsikeresebb iskolai rendszerei teljesítményének háttérében? 2007. 43. p. In: <http://www.tanarkepzo.hu/sites/default/files/McKinsey-jelentes-2007.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2013. november 10.)
- Ministry of Foreign Affairs: Mission for Finland How Finland will demonstrate its strengths by solving the world's most wicked problems. Final report of the Country Brand Delegation. 2010. 59. p. In: http://www.demoshelsinki.fi/wp-content/uploads/2013/02/TS_Report_EN.pdf (utolsó letöltés ideje: 2013. november 10.)
- Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013.

²⁰ Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 106. p.

²¹ Pasi Sahlberg: A finn példa. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013. 108. p.

²² Ezen megállapítások a McKinsey & Company által 2006 májusa és 2007 márciusa között lefolytatott kutatások eredményei. In: <http://www.tanarkepzo.hu/sites/default/files/McKinsey-jelentes-2007.pdf>

Perpatvar

Az első magyar sajtóper története

Az Athenaeum-per

Írta: Karácson Zita

Eper, mely a reformkor művészeti életében nagy port kavaráó eseménynek számított, az 1830-as évek legnépszerűbb politikai-irodalmi folyóirata – az Athenaeum – és a Pesti Magyar Színház választmánya között zajló csatározások záróköve volt. A perben szereplő személyek álláspontjai és érvei jól tükrözik a kialakuló polgári-értelmiségi réteg és a feudális hagyományokhoz ragaszkodó arisztokrácia nézeteit. Ennek az éles ellentétnek az egyik kicsúcsosodása volt e jogi küzdelem.

Az 1830-as évek Metternich kancellár irányította Magyarországon járunk, ahol a reformpártiak radikális ellenzékinek számítottak, és ahol a liberális, értelmiségi réteg a feudális rendszer és a Habsburg uralom béklyóit igyekszik levetni magáról egy polgárosodott társadalmi berendezkedés kialakítása érdekében. A reformországgyűlések időszaka ez, amelyeken az új politikai irányvonalak meghatározásán kívül a gazdaság és a kultúra fejlesztésére is rendkívüli hangsúlyt fektettek, hiszen a szellemi élet felvirágoztatása elengedhetetlen a társadalmi átalakulások kieszközölésében. Az 1832-36-os pozsonyi országgyűlésen¹ rendelkeztek többek között a Nemzeti Múzeum létrehozásáról, és megindult az adományok gyűjtése egy nemzeti színház felépítésére is. Ekkor határoztak a magyar nyelv használatáról is², amely a nyelvújító mozgalom sikereként könyvelhető el, és egyben a magyar nemzeti tudat erősödését is segítette. Előtérbe került ezáltal a köznépi nyelvhasználat is, amelynek fejlesztésére, illetve a reformeszmék terjesztésére elsősorban az újságokon, színházakon keresztül tudtak befolyást gyakorolni. Többek között e célzattal kezdte meg működését 1830-ban a Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia elődje), illetve a sajtó is fontos szerepet játszott a reformok ügyének képviselésében.³

A kor meghatározó eszméit leghatározottabban az irodalmi folyóiratok képviselték, a nyílt politikai megnyilatkozásoktól ugyanis a szigorú cenzúra miatt még tartózkodniuk kellett a lapoknak az 1830-as években. 1836-ban Bajza József felvetésére Vörösmarty Mihály és Toldy Ferenc egy olyan politikai jellegű lap engedélyezéséért folyamodtak, amely az ellenzéki törekvések összefogását tűzte ki céljául. Az Athenaeum első száma 1837. január 1-én jelent meg Bajza főszerkesztésében, majd ezt követően hetente kétszer informálta előfizetőit a művészeti élet aktualitásairól. A lap első számában található programadó nyilatkozatból – „Gondolatközlés, s annak eszközei” – kitűnik a szerkesztők célja is, amely a színvonalas újságírásra irányul, illetve felhívja a figyelmet az újságíró olvasóval szembeni felelősségére is. A folyóirat honosította meg a szerzők rendszeres honorálását: ívenként fizettek a szerzőknek,

¹ 1832–36-os pozsonyi országgyűlés: http://hu.wikipedia.org/wiki/1832%E2%80%9336-os_pozsonyi_orsz%C3%A1lgy%C5%B1%C3%A9s

² 1836. évi III. törvénycikk a Magyar Nyelvről: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5148>

³ Nyelvtörténet: <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index2.html>

ami jelentősen hozzájárult a munkatársak számának növekedéséhez. Már kezdetben megnyerték a lapnak Kölcsey Ferencet, majd Vajda Pétert és Kazinczy Gábort is. Vörösmarty is rendszeresen publikált a lapban, illetve Petőfi első verse is az Athenaeumban jelent meg. A szépirodalmi művek, színikritikák mellett azonban foglalkozott a kormányzás, törvényhozás, az öngazgatás reformjának kérdéseivel is, amellyel gyakran vívták ki a cenzorok ellenszenvét. Rendszeresek voltak a lapot érő támadások, és e csatározások lassan politikai jelleget öltöttek azzal, hogy a vitába bekapcsolódott a kormánytámogatást élvező Hírnök, és melléklapja a Századunk is.⁴

A lap szerkesztőjét, Bajza Józsefet az 1837. augusztusában megnyitó Pesti Magyar Színház igazgatójává választotta a színház iránító részvénytársaság választmánya. Az igazgató személyzeti jogköre azonban csupán a technikai személyzetre terjedt ki, a színészek szerződéséről, illetve a műsorpolitikáról csak a választmánynak volt lehetősége döntést hozni. Ez a differenciált hatásköri kérdés a későbbiekben kibékíthetetlen konfliktushoz vezetett. A korabeli színházak berendezkedését Kerényi Ferenc *A régi magyar színpadon...* c. munkájában három különböző nézetrendszer köré csoportosítja.⁵ Megkülönbözteti az egymással konfliktusban álló arisztokrata és a liberális színház, illetve a később önálló radikális politizáló színház. A liberális-nevelő programot követők tették magukévá leginkább a felvilágosodás nyelvművelő és erkölcsnemesítő törekvéseit, szemben az arisztokrata-szórakoztató irányzat támogatóival, akik pedig a jelentős anyagi támogatásokat nyújtó, nem magyar ajkú polgárság igényeit kívánták kiszolgálni. Bajza, az előbbi irányzat követőjeként ellentétbe került az „operabarát” választmányi tagokkal, hiszen „operaellenségként” nem tudott egyetérteni az irányítók műsorpolitikai döntéseivel és az általuk szerződtetett színészekkel. Ezt az érdekkülönbözetet nevezi a szakirodalom „operaháborúnak”, amelyet Bajza Kálmán a később kibontakozó sajtóper egyik előzményének is tekint. A feloldhatatlan nézeteltérés következtében, illetve az igazgatói jogkörök további szűkítése miatt Bajza József 1838-ban lemond a Pesti Magyar Színházban betöltött pozíciójáról.⁶

A per közvetlen előzményei⁷

Az 1839-es év eleje komoly változásokkal indult a Pesti Magyar Színház számára. A színház igazgatói választmány – belátva, hogy a korábbi vezetési módszerrel nem lehet eredményesen irányítani a színházat – bevezette a korlátlan igazgatási rendszert, és Nyáry Pál főjegyzőt tette meg a színház teljhatalommal rendelkező igazgatójának, leváltva ezzel Ráday Gedeon korábbi igazgatót. Bajza - szívügyének érezve a színház sorsát – nem hagyta szó nélkül az ügyet, éles kritikával illetve a választmány döntését a „Változások a Pesti Magyar Színháznál” c. cikkben, amelyet az Athenaeumban jelentetett meg 1839 januárjában. Földváry Gábor, a választmány elnöke január 26-án levélben vonja kérdőre Bajzát a cikk szerzőinek kilétét illetően, illetve a forrás hitelességével kapcsolatban. Egyúttal egy bírói vallatóparrancsot is szerez, amelyet a választmány tagjainak jóváhagyásával Toldy Ferenchez és Varga Péterhez vitet, akik eskü alatt vallják meg, hogy a cikk szerzőjének kiléte előttük ismeretlen, és az egy levélben került a szerkesztőséghez. A következő nap Bajza vallatására is sor kerül, aki megegyezően nyilatkozik

4 Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet: <http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#7>

5 Bajza Kálmán: *Az Athenaeum-per – Az első magyar sajtóper története*, Argumentum kiadó, Bp. 1997; 16.o.

6 Pesti Magyar Színház: http://hu.wikipedia.org/wiki/Pesti_Magyar_Sz%C3%ADnh%C3%A1z

7 Lásd: Bajza, 1997; 21-26. o.

a kérdésben, esküt azonban nem tesz az általa elmondottakra, mert úgy érzi, hogy ez az ilyen csekély jelentőségű ügyekben ez szükségtelen, de amennyiben a későbbiekben mégis igény lenne rá, úgy hajlandó lenne eskü alatt is vallani. Az eskü megtételének megtagadása azonban nem várt következményekkel járt, hiszen január 30-án Simontsits János, Pest vármegye másodalispánja beidézi Bajzát február 18-ára a megyei törvényszék elé a szolgabírói felszólítás ellenére megtagadott esküre hivatkozva.

A sajtóper első szakasza⁸

1839 február 18-án került sor a per felvételére a Megyei Törvényszéken Simontsits János másodalispán elnökletével, Zlinszky János segéd főszolgabíró és Bellágh Antal segédesküdt társaságában. A felperes Földváry Gábor volt, a színházi választmány elnöke, akit Szeles Lajos ügyvéd képviselt a per során. Az alperes, Bajza József, képviseletében Luczenbacher (Érdy) János járt el. Az első tárgyaláson per tárgyát ismertették, illetve a bemutatják a bizonyítékokat, emellett pedig a felperesi igények kifejtése is megtörtént. Az alperesi képviselő csak a törvényes védelem biztosítását kérte, és az iratok kiadásáért folyamodott.

A felperesi képviselő Werbőczy Hármaskönyvének (továbbiakban: HK) II. Rész 28. címére és az 1635. évi IV. decretum 49. cikkére hivatkozva kérte az alperes elmarasztalását. Ezen törvénycikk a tanúságtétel módjáról rendelkezik és egyúttal a tanúskodást megtagadók büntetését is szabályozza. Az eskütétel megtagadását szabálytalan tanúságtételnek minősítve Szeles Lajos 16 aktív értékű márka bírság megfizetését követelte az alperestől.

Az alperesi replica február 26-áig váratott magára, amelyben Luczenbacher több kifogást is emelt. Döntő érvei ezek közül a következők:

- 1) Elsőként az eljárás törvényes mivoltát kérdőjelezte meg azon az alapon, hogy a per nem volt felvéve a pertárba, ezáltal tehát nem is minősülhetett pernek.
- 2) Felhívta a figyelmet arra, hogy az azonnali elmarasztalás Mátyás és II. Ulászló egyes decretumaiba is ütközik, így meghallgatás, illetve bíróság előtti személyes megjelenés lehetősége nélkül elmarasztalni vagy végrehajtásra kötelezni senkit nem lehet.
- 3) Nem tartotta elfogadhatónak magát a per tárgyát sem. Bizonyítékkal támasztotta alá, hogy a felperes által a bíróság részére benyújtott kérdőpont – amely a tanúk kivallatására szolgáló dokumentum volt – nem egyezett meg az eredetivel, amelyet korábban Toldynak, Vargának, illetve Bajzának felolvastak.
- 4) Kifogást emelt a bíróság személyi összetétele ellen is, Simontsits János elnök személyében ugyanis összeférhetlenség állt fent.
- 5) Helytelenítette azt is, hogy a felperes nem igazolta a felperességét. Ugyan Földváry Gábor a

⁸ Lásd: Bajza, 1997; 27-43. o.

színházi választmány elnöke volt, de a per jogszerű viteléhez szüksége lett volna a részvénytársaság felhatalmazására az ügy viteléhez, amellyel azonban nem rendelkezett.

6) Miután Bajza József anyai ágon Földváry leszármazott volt, ezért a vérszerinti atyafiság megemmisítette Bajza tanúzási kötelezettségét.

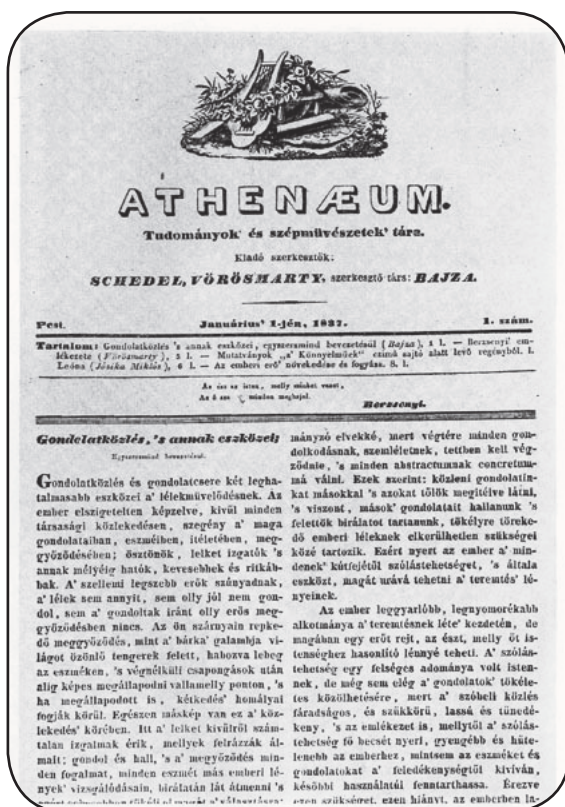
A fentiekre alapozva Luczenbacher a per „leszállításáért” folyamodott a bírósághoz.

A március 2-án közzétett felperesi válaszban Szeles Lajos fenntartotta korábbi álláspontját, foglalkozott a szerkesztői felelősség tarthatatlanságával, majd azt állította, hogy mindenképpen helyes a per, hiszen „ezúttal közügről van szó”. Az alperesi kifogásokat cáfolva kijelentette, hogy Simontsits személyében az összeférhetetlenség már nem áll fent, mert már nem tagja a választmánynak – bár a részvénytársaságnak még mindig tagja volt. Felszólította a bíróságot, hogy a periratokat zárják el a per-tárba, mert attól tartott, hogy az alperes további toldalékokat fog beragasztani a becsatolt iratok közé. Végezetül pedig sérelmének is hangot adott, amely szerint Luczenbacher túl sokáig tartja magánál a per iratait, elhúzva ezzel a per menetét.

Az alperesi képviselő reakciójára csak március 6-áig kellett várni, azt követően visszaadta az iratokat a bíróságnak. Ebben megkérdőjelezte a per közügyi mivoltát, kijelentette, hogy az iratok elzárása a törvényekkel és a perviteli szokásokkal ellentétes, és amennyiben a bíróság ezt elrendelné, nem dolgozik tovább az ügyben. Felszólalt azon állítás ellen is miszerint túl sokáig tartaná magánál az iratokat. A per ekkor ugyanis még csak 15 napja folyt, ez idő alatt pedig a legtöbbször vagy a bíróság vagy a felperes birtokában voltak a per iratai. A törvény szerint pedig mindkét fél alkalmanként legalább 15 napig rendelkezhet az iratokkal. Szeles kifogását tehát képtelenségnek tartotta.

A sürgős ítélethozatal a törvényszüneti időszak közeledténél volt köszönhető, amelyet sem a bíróság sem a felperes nem szándékozott megvárni, tartva a kedvező körülmények megváltozásától. Az ítélet kihirdetésére a bíróság ezért már március 15-én sort kerített. Az alperesi kifogásokat egy az egyben elutasítva helyt adott a felperesi követeléseknek és Bajza Józsefet 16 néhez mértékű márka megfizetésére kötelezte.

Luczenbacher azonnal fellebbezést nyújtott be, amelyet a felperes az 1729. évi 30. törvénycikk 4. pontjára hivatkozását követően a bíróság elutasított. E pont ugyanis fellebb nem vihető ügynek nyilvánítja az olyan ügyeket, amelyek az 1635. évi 49. tc. hatálya alá esnek.⁹

9 1729. évi XXX. törvénycikk a felebb nem vihető ügyekről: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4688>

A Királyi Curia döntése¹⁰

Bajza József ügyvédje nem nyugodott bele Simontsits elfogult döntésébe, és egyenesen a Királyi Curiahoz fordult, ahol kérte az igazságtalan ítélet hatályon kívül helyezését. Az alperesi fellebbezés Végh Ignác nádori ítélmester hatáskörébe került, aki - igazoltnak látva a felterjesztett panasz megalapozottságát - „óvást emelt” a Megyei Tábla ítélete ellen és megsemmisítette azt, illetve elrendelte a végrehajtás megszüntetését. Ezután nagybírói parancsban meghagyta a Megyei Táblának, hogy az eljárást kezdje előlről, úgy, hogy az a perfelvételi szakaszból induljon, annak érdekében, hogy az alperesnek legyen lehetősége a megfelelő meghallgatásra, védelemre, és ne kerüljön sor újból a személyiségi jogainak megsértésére. Az 1839. március 16-án kelt nagybírói parancsot a Megyei Tábla még aznap átveszi és Simontsits, Zlinszky és Bellágh aláírásával – tehát a korábban eljáró bírók által ellenjegyzett – döntést tesz közzé, amely a per a húsvéti törvénytelen időszak utáni beiktatásáról rendelkezik.

A második perszakasz¹¹

Luczenbacher az új eljárásban első replicáját már májusban beterjesztette, amely az eddigiek közül a legterjedelmesebbnek bizonyult (18 oldalt tett ki). Habár az általa érintett kérdéseket az első perszakaszban már előadta egyszer, azokat újfent meg kellett ismételnie a per újraindulásának következtében.

Az alperesi védekezés arra az álláspontra helyezkedett, hogy a per még az alaki kifogások szakaszában van, és amíg a felperes a megfelelő igazolásokat elő nem adja, és a bíróság ezt a szakaszt a közbenszóló ítéletével le nem zárja, addig az érdemi vitára nem kerülhet sor. Luczenbacher továbbra is hiányolta a felperes saját felperességének igazolását, felhívta a figyelmet a tanúvallomás intézményének valódi törvényi célzatára, amely szerinte nem szolgálhat csupán az emberi kíváncsiság kielégítésére. Emellett ismét vitatta az eskütétel szükségességét ilyen csekély dolgokban, amelynek törvénybe ütközését több hivatkozással is alátámasztotta, illetve a bíró összeférhetlenségének problémáját is feszegeti. Érvei alapján az ügyvéd a következők megállapítását várja el a bíróságtól:

- 1.) Ez a per nem per, mert törvénnyel ellenkezik és nincs jogi alapja.
- 2.) Az alperes nem kötelezhető arra, hogy hit alatt valljon.
- 3.) A felperesnek nincs felperessége, mert azt nem igazolta.
- 4.) A felperes a perbeli költségek és egyúttal a törvénytelen zaklatásért követelhető elégtétel fizetésére kötelezése az alperes irányába.

Szeles Lajos nem fogadta el az alperesi beterjesztést. Szerinte a vita már az alperesi percselekmények folytán is pernek minősült. Ezt leszámítva a felperesi replica igen szűkszavúra sikerült, az ellentmondás kifejezésén kívül a végítélet kiadását indítványozta csupán, vélhetőleg azért, mert a felperes érdemi érvekkel továbbra sem rendelkezett és nem kívánt újabb vitába bocsátkozni.

10 Lásd: Bajza, 1997; 44-48.o.

11 Lásd: Bajza, 1997; 55-59.o.

A per befejezése, a végső ítélet¹²

Az utolsó felperesi replicát követően, amelyet 1838 őszén adtak elő, a perben sokáig nem történt semmi említésre méltó esemény. A figyelem középpontjába ugyanis az ekkor zajló 1839/40-es országgyűlés került, amelyen az egyre erősödő liberális ellenzék újabb sikereket ért el. Többek között döntés született az ekkor már súlyos anyagi gondokkal is küszködő Pesti Magyar Színház sorsáról, amelyet az 1840. évi 44. törvénycikk nyomán országos tulajdonba vettek, megszüntetve ezzel a belső csatározásokat, és új, nemzeti célokat tűzve ki ezzel a színházpolitikában.

A sajtóper második szakaszának folytatására 1840. augusztus 3-án került sor, amikor is Szeles Lajos ügyvéd egy bejegyzése szakította meg a felek hallgatását. Ebben kifejezte a per és a perbeli kereset „letételének” szándékát. A per letétele egy olyan perorvoslatnak számított, amelyért csak a felperes vagy az eljáró bíróság folyamodhatott, az eljárás kezdetétől egészen a végleges ítélet meghozataláig. Tehát a felperes a perletétellel a sajtóper jelenlegi szakaszában is élhetett.

Luczenbacher a per letételét elfogadta, de feltételként szabta a törvényes bírság és az alperesnek okozott költségek megfizetését, amely utóbbit 126 forintban és 30 krajcárban állapította meg. Szeles intézkedett a bírság összegének letételéről, az alperesi költségek megtérítését pedig a bíróságra hagyta.

A szüreti törvénykezési szünetet követően a már lezártnak látszó perben újabb meglepő fordulat következett be. December első felében ugyanis a felperes egy másik perorvoslat, az ügyvédszó visszavonásának - *revocatio procuratoris* – segítségével a per folytatását kívánta. A visszavonást azzal indokolta, hogy a per letétele a tudomása nélkül történt, és egyedül Szeles Lajos ügyvéd eljárásának következménye. Emellett mást nem terjesztett elő és fenntartotta korábbi álláspontját a pert illetően.

Az alperesi oldal a felperesi *revocatio*t elutasította II. Ulászló törvényére hivatkozva, amely megtiltja a bíróság előtt tett nyilatkozatok visszavonásának lehetőségét. A felperes válasznyilatkozatában elsősorban az ügyvédszó visszavonásának lehetőségével foglalkozott, de több helyen „belekötött” az alperesi költségjegyzékbe is, amelyből csak a bírság összegét tartotta elfogadhatónak.

Mindezek fényében 1841. március 23-án a Megyei Tábla meghozta a végső ítéletét Bajza József és Földváry Gábor ügyében, amelyben teljes mértékben eltért korábbi döntésétől és a felperesi igényeknek semmilyen formában nem adott helyt. Az ítélet indokló részében kifejtette, hogy az alperes által többször betervezett összeférhetetlenség valóban fennáll a bíróság személyi összetételében, és az így meghozott bármilyen ítélet törvényellenes lenne. A per tehát végül lezárással került, amellyel a felperesnek még lehetősége nyílt volna, hogy jogosnak vélt kereseti igényét a későbbiekben egy esetlegesen más személyi összetételű bíróság előtt előterjessze. Erre azonban már nem került sor.

A per értékelése¹³

Az első magyar sajtóper a reformkori politikai csatározások keretében zajlott, ezért még ha áttételesen is ugyan, de megfigyelhető benne a kormánypárti és az ellenzéki erők harca. Tanulmányozása során képet kapunk olyan a háttérben lejátszódó küzdelmekről, amelyekről a történelemkönyvek említést sem tesznek. Mégis úgy vélem, hogy ezen a hátsó hadszíntéren zajlott le az igazi forradalom, és,

¹²Lásd: Bajza, 1997; 70-81.o.

¹³ Lásd: Bajza, 1997; 82-84.o.

hogy e lassú, szerves fejlődés járult hozzá leginkább a polgári gondolkodású társadalom kialakulásához.

E leírás nyomán hű képet kaphatunk a korabeli magyar jogrendszer fejletlen voltáról. A per felhívja a figyelmet az egyes intézmények alkalmatlanságára és a jogszabályi hiányosságokra is, elsősorban egy jól megszerkesztett, korszerű sajtótörvény hiányára, amely rendelkezne a szerkesztői felelősség kérdéséről és iránymutatást adna a sajtójogi alapelvek terén. Abban a korban, ahol a sajtó a reformok terjesztésének a legfontosabb eszközévé vált elengedhetetlen a jogszabályi szabályozás megléte. Úgy gondolom, hogy az Athenaeum-per az 1840-ben kodifikálásra kerülő sajtótörvény megalapozását segítette elő.

Irodalomjegyzék

- 1832–36-os pozsonyi országgyűlés: http://hu.wikipedia.org/wiki/1832%E2%80%9336-os_pozsonyi_orosz%C3%A1ggy%C5%B1%C3%A9s
- 1836. évi III. törvénycikk a Magyar Nyelvről: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5148>
- Nyelvtörténet: <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index2.html>
- Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet: <http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#7>
- Pesti Magyar Színház: http://hu.wikipedia.org/wiki/Pesti_Magyar_Sz%C3%ADnh%C3%A1z
- Bajza Kálmán: Az Athenaeum-per – Az első magyar sajtóper története, Argumentum kiadó, Bp., 1997
- 1729. évi XXX. törvénycikk a felebb nem vihető ügyekről (www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4688)

Régen és ma

Fejezetek a halálbüntetés történetéből

Írta: *Vitál Vivien*

A halálbüntetés a legsúlyosabb büntetési nem: a bűnösnek talált személy életének kioltását, az élettől való megfosztását jelenti büntetőeljárás keretében. A halálbüntetés jogossága vagy jogtalansága napjaink legvitatottabb jogi, etikai, teológiai és társadalmi kérdéseinek egyike. Cikkemben arra kívánok kísérletet tenni, hogy az Olvasó számára röviden felvázoljam „fejlődésének” történetét.

A halálbüntetés mind hazánkban, mind világszerte a legősibb és legkegyetlenebb szankció. Elvont értelemben már az őskorban is létezett. Amint az ember kezdte felismerni a társadalom fontosságát, úgy vált a közösségből való kizárás a legsúlyosabb büntetéssé. Az ember társas lény, ezért létfontosságú volt valahova tartoznia. Egyedül nem tudta magát fenntartani, így mindenki ki volt szolgáltatva annak a csoportnak, ahová tartozik. Ha onnan kizárították, egyedül maradt és fizikailag képtelen volt magát fenntartani, ezt követően két eset jöhetett számításba. Az egyik, hogy megpróbált csatlakozni egy másik közösséghez, a másik, hogy magára maradt, és elpusztult. Ebben a korban a csoportok nagyon zártak voltak, idegeneket nem igen fogadtak be, így ha valaki mégis társulni szeretett volna, igen sanyarú sorsra ítélték.

Az első konkrét kivégzések emberáldozatok voltak vallási okokból, melyeket a túlvilág megbékítése, a felbomlott egyensúly helyreállítása érdekében hajtottak végre. Ilyen kivégzési mód volt, amikor négy pap megragadta a fogoly két kezét és két lábát, kifeszítették a testét, egy ötödik pap pedig kivágta a szívét. Néhány órával később egy pap levágta a halott fejét, amit utána elhelyezett egy koponyatartón, az istenek tisztelete jeléül.

Hazánkban a halálos ítélet már a vérszerződésben is jelen van. A hét vezér megesküdtött, hogy „vére ontassák ki annak, aki megszegi a kötelmet és hűtlen lesz.” Láthatjuk tehát, hogy akkoriban is igen komolyan büntették a hazaárulást.

Az Árpád-házi királyaink uralkodásától kezdve halállal büntették a gyilkost, a rablót, az útonállót, a felségsértőt, de még a tettén ért tolvajt is. Utóbbi ismerős lehet, hisz ezzel már a római jogban is találkozhattunk. A legáltalánosabb büntetési nem, a pallos, azaz a fővétel volt. Ez már Szent István korában is bevett módszer volt, a hóhér képzettségétől függött, hányadik csapás oltotta ki az elítélt életét. Ennél brutálisabb kivégzési forma volt a kerékbetörés, a karóba húzás, vagy az elevenen elégetés.¹

A kerékbetörésre ítélt személyt rendszerint széttárt karral és lábbal, fekvő helyzetben a földön fekvő gerendákhoz, vagy létrához kötözték, végül a nagy kerékkel a végtagjait összetörték, mellét pedig

¹ Mezey Barna (szerk.): Magyar Jogtörténet forrásai. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 170. oldal

bezúzták. Az így összezúzott testet a kerék küllőjéhez kötötték és felerősítették egy földbeásott gerenda tetejére. Kegyelemütésnek hívták, amikor a kivégzendő fejére sújtottak egy vasrúddal, megszabadítva őt ezzel a fájdalomtól.²

Szintén óriási fájdalommal járt a karóba húzás, ilyenkor az elítéltet elevenen nyársra húzták, majd belehalt a szenvedéseibe. Az elevenen történő elégetésben a „szemet szemért, fogat fogért” elvének egyik klasszikus megvalósulását láthatjuk, hiszen ezzel a büntetéssel a gyújtogatókat sújtották. Különböző források szerint némely hóhér megszegte kötelességét, és a lángok fellobbanása előtt megfojtotta az elítéltet, hogy ne szenvedjen. Világszerte elterjedt és gyakori módszer volt a közvetett úton történő megfojtás, amikor zsákba varrva vetették a bűnöst a folyóba.³

Ezek a szörnyű büntetések jártak Szent István⁴ korában annak, aki embert ölt, vagy mást rágalmazott, Szent László korában⁵ annak, aki lopott, Hunyadi Mátyás⁶ pedig az egyházakat megszentéslenítő, a nemesi kúriák fosztogató, valamint az idegen pénzek behozatalát és annak elfogadását végző személyt sújtotta ezzel.

Láthatjuk tehát, hogy ezek a halálbüntetési módok, nem pusztán kivégzési módszerek, hanem hosszas fájdalmat keltő, kínzó stratégiák voltak. Ezek után felmerül a kérdés, hogy melyik bűncselekményért jár halálbüntetés, és ha már a vádlottnak mindenképp meg kell halnia, meg lehet-e neki kegyelmezni azzal, hogy hirtelen, egy csapásra vetnek véget az életének, vagy a hosszú ideig tartó szenvedésbe hal bele.

Szankciók és céljaik

A büntetések szankcionálásának alapvetően három célját határozhatjuk meg. Az első, a megtorlás. A sértett, vagy annak hozzátartozói elégtételt érdemelnek az őket ért sérelem, fájdalom és kár miatt, melyet a kártérítés, valamint a nép előtt történő megszégyenítés formájában kapnak meg.

Ebből következik rögtön a második cél, az elrettentés. A bűnöző megaláztatása, bántalmazása, fizetési kötelezettsége, vagy adott esetben halálbüntetése, félelmet vált ki a társadalom tagjaiból, mely elveszi a kedvét az esetleges bűncselekmények elkövetésétől. Nem lesz olyan bátor, ha tudja, hogy ha vétkes és elkapják, kegyetlen büntetéssel sújtják majd. Sokakat pont ez az elrettentés fog eltántorítani lopástól, erőszaktól, vagy akár egy gyilkosságtól.

Azonban a kor uralkodói felismerték, hogy a büntetéseknek lehetnek nevelő, javító hatásai is. Ez a büntetőjogi szankciók harmadik célja. Az elzárást, a szobafogságot, vagy akár csak a sarokba állítást, a mai modern korokban is rengetegszer használják szülők, óvónők, illetve pedagógusok, ha a gyerekek rosszkodnak. A magány, az egyedüllét gyakran segít az embernek lehiggadni, gondolkodni, ezáltal megtalálni önmagát. Maga a tény, hogy büntetésben van, lelkiismeret furdalást kelt, mely szembesíti a ténnyel, hogy hibát követett el. Ilyen javító szándékú retorzió lehet a szabadságvesztés, kényszermunka, vagy akár a hosszú ideig tartó félelemben tartás. Az ember önző lény és ösztönösen fél a haláltól, ezért az életéért bármit hajlandó megtenni, megváltozni, megígérni, lemondani.

2 Mezey 180. o.

3 Mezey 170. o.

4 Száray Miklós és Szász Erzsébet (szerk.): Történelem II. Műszaki Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012. 37. oldal

5 Száray és Szász 46. oldal

6 Száray és Szász 110. oldal

A törvényhozók megtapasztalták, hogy óvatosan kell bánni a büntetőjog eszköztárával, azt csak végső esetben szabad alkalmazni. Szükség van a szabályok konkretizálására és azok be nem tartása esetén következő szankcióikra. A halálbüntetés valóban a legelrettetőbb retorzió, de a visszajára is elsülhet a dolog, ugyanis a „bosszú nagy úr”. Mi tehetné agresszívabbá az embert, mint egy szerette (akár jogos, akár jogtalan) kivégzése? Pontosan, az enyhítő körülményeket mérlegelve kell meghatározni, miért jár főbenjáró büntetés. Ha mindenkit halálra ítélnék, az a bíró kegyetlenségére utal, ami által elveszik a társadalom tagjaitól kapott tisztelet és a belé vetett bizalom, miszerint a bűnös pontosan azt kapja, amit megérdemel. Ha túlzottan gyakorta alkalmazzák a halálbüntetést, elveszti visszatartó erejét és a köz belefásul az állandó szigorba.

Ebből levonhatjuk a következtetést, hogy nem egyenlő súlyú bűncselekmények megtorlására szolgál a halálbüntetés. Nem lehet ugyanazzal büntetni azt a személyt, akit tolvajlásban érnek, mint azt, aki megölt egy embert, vagy erőszakosan bántalmazta. A feudális korban ezt egyre többen látták be és tettek próbát a problémás helyzet megoldására. Tökéletes példa erre Werbőczy István 1514-ben kiadott Tripartituma, melyben felsorolja a fővesztéssel, azaz halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekményeket, a következő utasításokkal: a tolvajnak akasztófa, az útonállónak és a rablónak keréketörés vagy karóba húzás, a gyilkosnak pedig pallos jár.⁷

AHabsburg Birodalomban először Mária Terézia foglalkozott komolyabban a kérdéssel. Rendeletben tiltotta meg a kínzás alkalmazását és a halálbüntetés intézményének megszüntetése is felmerült. A felvilágosult abszolutizmusban egyre inkább megengedhetlenebbé vált a „gyilkosságok törvényi úton történő végrehajtása”, ezért II. József császár a hajóvontatást állította a halálbüntetés helyébe, mint legsúlyosabb büntetés. Ez azonban csak egy átmeneti időszak volt, mert 1795-ben újra visszaállították.

Már ekkor többen a kivégzés gyors formáját igyekeztek támogatni, mely nem jár fájdalommal, csupán egy pillanat az egész. Ez a kor humánosabb oldalát mutatja meg. A francia forradalom idején „népszerűvé” vált guillotine, ami a régebbi nyaktiló modernizált változata volt, ezen kívül a golyó általi kivégzés és a hosszú eséses akasztás módszere terjedt el széles körben.

A halálbüntetés hazai történetét tekintve kiemelt jelentőséggel bír a Magyar Tudományos Akadémia 1839-ben kiírt pályázata, melyet Szemere Bertalan nyert meg. Munkájában tiltakozik a halálbüntetés alkalmazása ellen, és helyette inkább az életfogytig tartó szabadságvesztést javasolja.⁸ Az 1843-as büntetőtörvénykönyv-javaslat mellőzte a halálbüntetést, mint büntetési nemet, ehhez képest az 1878-as Csemegi-kódexben szerepelt, noha pozitív fejlemény volt, hogy csak a két nagy bűncselekmény, a felségsértés súlyosabban minősülő esetei és gyilkosság, azaz az előre megfontolt emberölés esetén. Hatályba lépése után is csak alig vetették be, a kivégzések alkalmazása megszűnni látszott.

Ehhez képest némi visszalépést jelentett a XX. század eleje, legfőképp az első világháború kitörése, aminek következtében egyre gyakoribbá vált a halálbüntetés alkalmazása, ami a hadviselés érdekeivel szembenálló bűncselekmények egyik fő szankciójává vált. A háború befejezését követően lényegesen lecsökkent ezen retorziók száma, azonban 1945 után ismét jelentős területre kiterjesztették alkalmazá-

⁷ http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2008/2008_2/2008_2_tt_bodi_stefania_47_53.pdf
Utolsó letöltés ideje: 2013. október 20.

⁸ <http://cograf.hu/tudastar/az-1843-evi-bunteto-torvenyjavaslatok-es-a-csemegi%E2%80%93kodex> Utolsó letöltés ideje: 2013. október 20.

sának lehetőségét. Politikai, gazdasági és tulajdon elleni bűncselekmények elkövetése esetén is kiszabták, a csúcspont azonban a koncepciók perében, valamint az 1956-os forradalmat követő megtorlás során érte el.

A halálbüntetés megszüntetése

A rendszerváltást követően a frissen megalakult Alkotmánybíróság egyik legfontosabb döntésévé vált, amikor végleg kiiktatta a halálbüntetést a magyar jogrendből. Az Alkotmánybíróság a 23/1990. (X.31.) határozatában alkotmányellenesnek nyilvánította ezt a fajta szankciót a módosított Alkotmány 8. és 54. §-a értelmében⁹. Ezek alapján az alkotmányos jogok alapvető tartalma nem korlátozható, illetve mindenkinek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, melyet senki, még az állam sem korlátozhat. A halálbüntetés nemcsak, hogy korlátozza, de teljesen semmibe veszi azt.

Támogatók, ellenzők

A halálbüntetés története és alkalmazása iránt érdeklődőknek két tábora van. Az egyik csoportot képezik az utilitaristák, akik támogatják a halálbüntetést, annak területenként történő visszaállítását és alkalmazását. Szerintük a halálbüntetésnek elrettentő hatása van, mellyel megakadályozzák a bűnözések további szaporodását. Erkölcsi okokból úgy tartják, hogy a halálbüntetés felértékeli a gyilkos életét az áldozatéhoz képest. A másik ok, a dolog anyagi vonzata. Egy életfogytiglanra ítélt bűnöző eltartása igen költséges, ezeknek a raboknak pedig nincs veszténivalójuk, viselkedésükkel veszélyt jelentenek társaikra, az örökre és önmagukra.

Az abolicionisták ellenzik a halálbüntetést. Legfontosabb érvük, hogy a kivégzés végleg elveszi a lehetőséget – az esetlegesen ártatlanul elítélt személy számára – az ítélet korrekciójától. Felmerül a kérdés, hogy ha valaki tényleg nyugodt szívvel azt tudja mondani egy emberre, hogy öljék meg, akkor mennyiben különbözik attól az embertől, aki ezt (bűnözőként) meg is teszi. Talán csak annyiban, hogy gyávább, mint az igazi bűnöző, hiszen ő tudta, hogy tetteinek lesz következménye, amit viselnie kell, mégis elkövette. Éppen ezért senki nem élhet vissza a hatalmával, mindenki egyenlően kapta az életet, senkinek nincs joga azt a másiktól elvenni.

Halálbüntetés Magyarországon

Magyarországon a fentiek értelmében alkotmányellenesnek nyilvánították a halálbüntetést, ennek megtartásáról pedig két nemzetközi egyezmény is gondoskodik. Az 1993. évi XXXI. törvény, a Rómában 1950. november 4-én kelt Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményt hirdette ki, valamint az ahhoz tartozó 8 kiegészítő jegyzőkönyvet. Rögtön az első fejezetben leszögezi, hogy „az egyezmény védi mindenkinek az élethez való jogát”.¹⁰ Ezt az egyezményt az Európai Tanács

⁹ 23/1990. (X.31.) AB határozat

¹⁰ 1993. évi XXXI. törvény 1.§.

keretében hozták létre és csak az ehhez tartozó tagok csatlakozhattak.

Ennél valamivel nagyobb jelentőségű volt a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. Második fakultatív jegyzőkönyvét 1989. december 15-én fogadták el az Egyesült Nemzetek Közgyűlése ülésének keretein belül. Az egyezményhez az Egyesült Nemzetek Szövetségének valamennyi tagállama csatlakozhatott. Az Egyezségokmányhoz csatlakozó tagállamok az Egyesült Nemzetek Alapokmányában meghirdetett elvek értelmében fogadták el, hogy „az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése a szabadság, az igazságosság és a világéke alapja”.¹¹

Ennek ellenére a világ 74 országában még mindig engedi a jogrend a halálbüntetést, köztük olyan demokratikus államokban, mint az Egyesült Államok és Japán. Jellemzően gyilkosságért, háborús bűncselekményért vagy kábítószerrel való kereskedelemért ítélik valakit halálra. Az USA 33 államában van halálbüntetés, 17-ben nincs. A kivégzések 90%-ára Kínában került sor, mely megközelítőleg 4000 embert jelentett, de Irán, Szaúd-Arábia és Jemen is a halálbüntetést végrehajtó országok listájának élén áll. Észak-Korea világszinten első helyen áll a keresztények elleni üldözésben és gyilkosságokban. 2012 augusztusában három észak-koreai lelkipásztort kivégeztek és másik 20-at kényszermunka táborba küldtek.¹² Az USA az egyedüli ország az amerikai kontinensen, ahol még mindig szabnak ki halálbüntetést. 2011 márciusában Illinois állam volt a tizenhatodik állam, amely eltörölte ezt a fajta büntetési nemet. Ehhez kapcsolódóan jegyezni meg, hogy az elmúlt 10 év során, összesen 31 ország törölte el a halálbüntetést.¹³

2009 és 2010 között nem hajtottak végre egyetlen kivégzést sem Európában, sem a volt Szovjetunió államaiban. Oroszországban 1999 óta moratórium van a kiszabott halálbüntetések végrehajtására. Az egyetlen európai ország, ahol még érvényben van a halálbüntetés és kivégzéseket továbbra is hajtanak végre, az Fehéroroszország.¹⁴

Szintén vitás kérdés a vádlott kivégzését megelőző intervallum. Az elítéltek ugyanis gyakran nincsenek tisztában a kivégzésük pontos dátumával. Elgondolkodtató, hogy mi a jobb? Carpe Diem, napról napra élni, nem izgulni a holnapon. Várni egész napos izgalomban, mikor mondják azt, hogy eljött az idő, vagy tudni, hogy még mennyi ideje van hátra és a börtön falán strigulázni a napokat.

Végigjárva a halálbüntetés történetét, megvizsgálva előnyeit, hátrányait, mindenkinek szíve joga eldönteni, hogy ezek után, ha tehetné visszaállítaná-e a halálbüntetést.

Irodalomjegyzék

- Bódi Stefánia: A halálbüntetés nemzetközi története és történelmi megítélése – érvek és ellenérvek. In: Hadtudomány, 2008. november.
- Mezey Barna (szerk.): Magyar Jogtörténet forrásai. Osiris Kiadó, Budapest 2002
- Mezey Barna (szerk.): Magyar alkotmánytörténet. Osiris Kiadó, Budapest 2003
- Száray Miklós és Szász Erzsébet (szerk.): Történelem II. Műszaki Könyvkiadó Kft., Budapest 2012

¹¹ http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezssegokmany_ii Utolsó letöltés ideje: 2013. október 20.

¹² <https://sites.google.com/site/erdovidekibgy/keresztyen-hirek/aktualis/eszak-korea-a-legnagyobb-halaltabor> Utolsó letöltés ideje: 2013. november 16.

¹³ <http://amnestyblog.net/2011/03/29/halalbuntetes-2010-ben-death-penalty-in-2010/> Utolsó letöltés ideje: 2013. október 20.

¹⁴ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Hal%C3%A1lb%C3%BCntet%C3%A9s> Utolsó letöltés ideje: 2013. október 20.

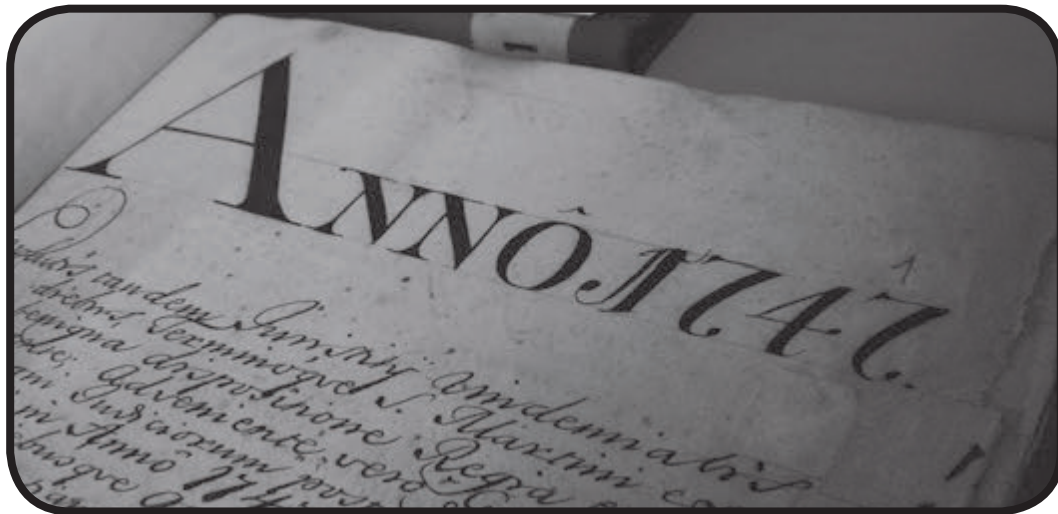
Miért gyere MÁJT TDK-ra?

- mert magyar jogtörténeti diákkörünk az értékes tudományos munka és a jó hangulatú együttlét sajátos ötvöze
- a tanulságos előadásokból és programokból olyan plusz információkkal gazdagodhatsz, amelyek további tanulmányaid és munkád során segítségedre lehetnek
- lehetőséged nyílik az egyetemi oktatók személyes megismerésére és a velük való kötetlen beszélgetésre
- az egyetemi kavargásban nyersz egy biztos pontot, egy „békés szigetet”, ahol egy szűkebb baráti csoportban dolgozhatsz, gondolkozhat, valamint nyerhetsz értékes tanácsokat a felsőbb évesektől az egyetemi életben való eligazodáshoz
- bátorítunk az együtt gondolkodásra, a vitára, a tudományterülettel való mélyebb foglalkozásra, publikálásra akár szóban a TDK ülésein, akár írásban a Joghistoriában

**tudomány • barátság • programok • vitakör • MÁJT TDK
minden héten szerdán 18 órakor**

Figyeld programjainkat a www.majt.hu-n, a tanszék hirdetőtábláin vagy a **Facebook** oldalunkon!

IMPRESSZUM

Kiadó: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék

Felelős szerkesztő: dr. Gosztonyi Gergely

ISSN: 2062-9699

Szerkesztette: Losonczy Eszter

Munkatársak: Karácson Zita, Losonczy Eszter, Milánkovich András, Palguta Virág, Papp Dorottya,

Szabó Zsanett, Szentgáli-Tóth Boldizsár,

Ványa Bertalan, Vitál Vivien, Zanathy Anna

Tördelés és korrektúra: Losonczy Eszter